

Het katholieke opvoedingsproject in het middelbaar onderwijs voor jongens in Belgisch-Limburg, 1878-1970

Paul Janssenswillen

Directeur Paul Drieskens van het Sint-Jan Berchmanscollege te Genk stelde op een personeelsvergadering in 1931: *'t Is de geest van het huis, dien er de luister van uitmaakt'*.¹ De zoektocht naar die 'geest' of het bezielende opvoedingsproject en de concrete toepassing ervan in de dagelijkse schoolpraktijk van het katholiek middelbaar onderwijs voor jongens in Belgisch-Limburg is het onderwerp van dit artikel. De beoogde totaalopvoeding die leerlingen wilde vormen tot goede burgers en belijdende gelovigen had een indringende impact op hen. Zij werden erdoor getekend voor het leven.

Van oudsher vormden hetatholicisme en de door de Kerk uitgebouwde voorzieningen een stevig maatschappelijk bindmiddel in de provincie Limburg, zowel in het Nederlandse als in het Belgische deel. Limburgs en katholiek waren inwisselbare identiteiten. In België bouwde de katholieke Kerk op basis van de in de grondwet van 1831 ingeschreven vrijheid van onderwijs een uitgebreid scholennetwerk uit. Zowel in het lager als in het middelbaar onderwijs maakte de geestelijkheid ruim gebruik van het grondwettelijk initiatiefrecht. Het beleid van de Kerk was erop gericht het onderwijs van een godsdienstig geïnspireerde opvoeding te verzekeren. In de katholieke visie vloeiden immers onderwijs, opvoeding en godsdienst samen.

In deze bijdrage gaan we in op dat katholieke opvoedingsproject zoals dat in het middelbaar onderwijs voor jongens werd toegepast. Welke waren de krachtlijnen ervan? Hoe werd het gecommuniceerd? Hoe werden de principes ervan toegepast in de dagelijkse schoolpraktijk? En waarom kwam het beproefde concept van totaalopvoeding in de jaren zestig van vorige eeuw onder druk te staan?

Dit artikel is gebaseerd op ons boek *Hoe was 't op school, jongen? Pedagogische praktijken in het middelbaar onderwijs in Limburg 1878-1970*.² De praktijkvoorbeelden komen dan ook

1 Bertrands, Dirk, *Van Gesticht tot College. De Geschiedenis van het Sint-Jan Berchmansinstituut van Genk 1919-1994* (Genk 1994) 150.

2 Janssenswillen, Paul, *Hoe was 't op school jongen? Pedagogische praktijken in het middelbaar onderwijs voor jongens in Limburg 1878-1970* (Antwerpen-Apeldoorn 2009).

uit Belgisch-Limburg. Het boek dat een herwerkte en verkorte versie is van ons doctoraatsproefschrift werd in 2011 bekroond met de vijfjaarlijkse prijs Eregouverneur Louis Roppe van de provincie Limburg.³

Bij ons onderzoek naar schoolbeleving in het middelbaar onderwijs voor jongens in de provincie Limburg waren voor de periode 1878 tot 1970 in totaal 55 scholen betrokken (afb. 1). Onder de instellingen voor middelbaar onderwijs onderscheidde men in België drie categorieën: de officiële scholen, de gepatroneerde colleges en de geheel vrije scholen. Officiële scholen waren de instellingen opgericht door het Rijk, de provincies en de gemeenten. Gepatroneerde of aangenomen colleges waren scholen, opgericht door particulieren, waaraan de gemeentelijke overheid haar patronaat toekende. In de praktijk werden ze gesubsidieerd door de gemeente en veelal geleid door de geestelijkheid. Het vrij onderwijs was in de bestudeerde periode katholiek onderwijs, ingericht door het bisdom of religieuze orden en congregaties.⁴ Hoofdbron van ons onderzoek waren een zeventigtal verschillende school-, stads-, provincie-, bisschoppelijke en congregationale archieven die grondig werden geëxcerpeerd.

De schoolidentiteit: de ziel van de opvoeding

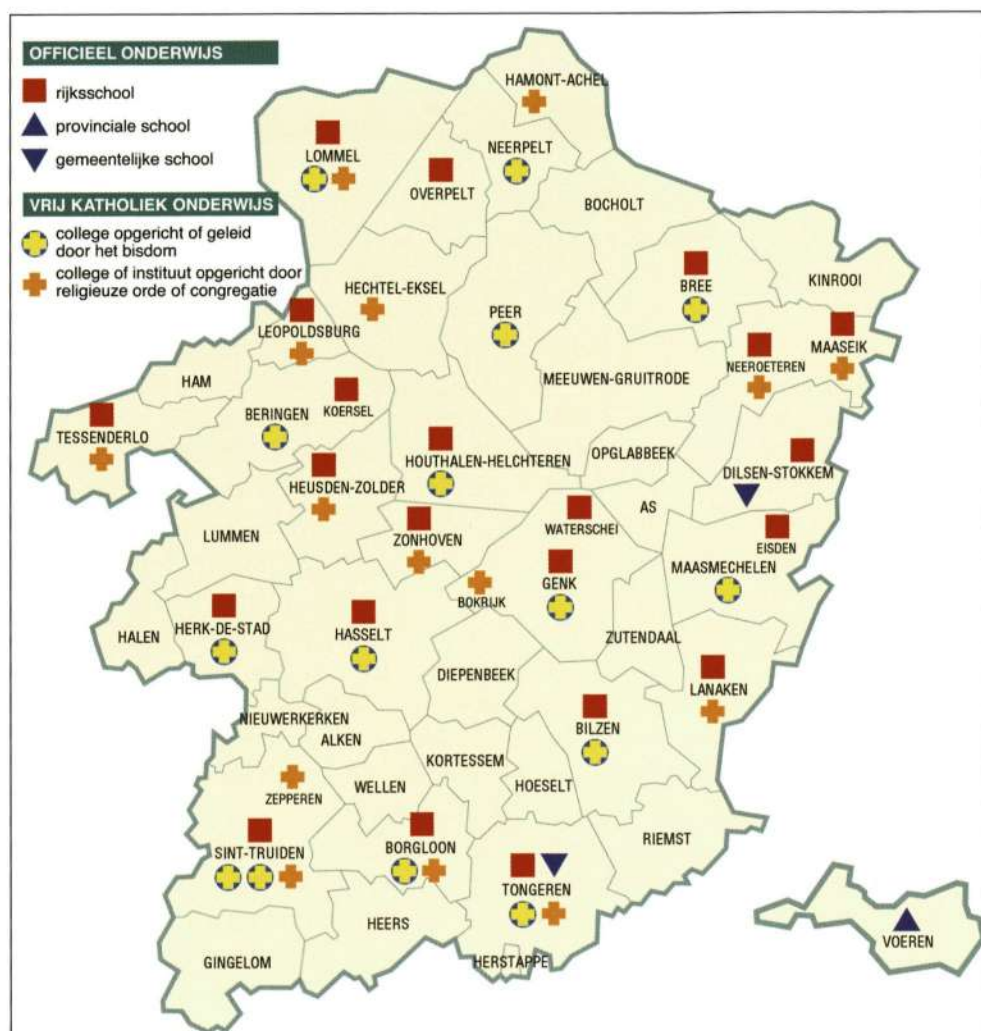
In deze paragraaf verduidelijken we de begrippen schoolidentiteit en het daaraan gekoppelde opvoedingsproject. Welke kenmerken had het katholieke opvoedingsproject? Hoe werd het naar de buitenwereld gecommuniceerd? En in welke mate verschilden de scholen in de officiële scholen?

Net zoals ieder individu een identiteit heeft, zo heeft ook iedere (school)organisatie een specifieke cultuur. Die identiteit is datgene wat een school tot *deze* specifieke school maakt. Onderwijs en opvoeding zijn onvermijdelijk gekoppeld aan de vraag welke toekomstige samenleving wordt nagestreefd. Binnen een levensbeschouwing als oriënterende basis voor het oordelen en handelen in de concrete alledaagse werkelijkheid, komen verschillende mens- en wereldbeelden voor. Ze functioneren als een kader waarbinnen verschillende waarden in een hiërarchische verhouding bij elkaar horen.⁵ Zo bijvoorbeeld inspireerden de meeste scholen van middelbaar onderwijs voor jongens in Limburg zich op de katholieke levensbeschouwing, maar de accenten die ze hierbij legden waren verschillend: de

3 Janssenswillen, Paul, *Bezielde vorming. Schoolbeleving in het middelbaar onderwijs voor jongens in de provincie Limburg, 1878-1970*. K.U.Leuven, Faculteit Letteren Subfaculteit Geschiedenis, onuitgegeven doctoraatsproefschrift (Leuven 2007).

4 De provincie Belgisch-Limburg hoorde in de negentiende eeuw tot het tweetalige bisdom Luik; in 1967 werd Limburg afgescheiden met de oprichting van het eentalige bisdom Hasselt.

5 Hermans, Chris, *Vorming in perspectief. Grondslagenstudie over identiteit van katholiek onderwijs* (Den Haag-Baarn 1993) 9-19 en 15.

Afb. 1. Scholen van middelbaar onderwijs voor jongens in Belgisch-Limburg, 1878-1970.

waarden werden verschillend gedoseerd. Het opvoedingsproject vormt dan ook een wezenlijk en funderend onderdeel van de identiteit van een school: het is de unieke combinatie van kenmerkende waarden die men in de pedagogische praxis tracht om te zetten. Het is een identificatie- en motivatiebron die zin en samenhang geeft aan het concrete handelen van de onderwijsactoren. Een goed opvoedingsproject geeft een meerwaarde: opleidend onderwijs kan hierdoor opvoedend onderwijs worden. In principe is vorming algemeen en niet alleen een kwestie van onderwijs met behulp van programma's en vakken, het hele schoolgebeuren levert daartoe zijn bijdrage. Het gemeenschappelijke van opvoeding

en onderwijs is de vorming van de jongere, die zich dus zowel in de opvoeding als in het onderwijs voltrekt, maar er niet mee samenvalt. In dit artikel schenken we vooral aandacht aan het aspect katholiciteit als funderend element van een specifiek opvoedingsproject. Het onderwijs en de taal die daarbij werd gebruikt, komt niet exhaustief aan bod, maar behandelen we hieronder bondig.

Wat het onderwijs betreft bekleedde de studie van Latijn en Grieks een essentiële plaats in het katholiek middelbaar onderwijs. Eeuwenlang vormde de klassieke humaniora de elitaire poort tot de hoogste maatschappelijke functies. Het handhaven van de suprematie van de klassieke studies werd door de Kerk gezien als een 'heilige plicht' omdat het doorgronden van de klassieke talen niet alleen een intellectuele, morele en esthetische vorming bood, maar ook als basis voor de religieuze vorming gold. De 'moderne' vakken zoals wiskunde, wetenschappen en moderne talen kregen hierdoor minder uren op het lesrooster. De klassieke of oude humaniora had de status van 'koninginnestuk' en was dé poort tot universitaire studies. Ze verstreekte onbetwistbaar de integrale vorming en stond hoger aangeschreven dan andere studierichtingen zoals de beroepsafdeling (moderne humaniora) of de middelbare school die een meer utilitair profiel toonden en in het vrije net hoogstens werden 'geduld'.⁶ De moderne humaniora streefde naar gelijkwaardigheid ten opzichte van de prestigieuze klassieke humaniora door geleidelijk aan haar vormingsdoel over te nemen. Dat leidde tot een verschuiving van een utilitaire naar een meer algemene vorming op basis van de moderne talen, zoals de oude humaniora dat deed op basis van de klassieke talen. In Limburg profileerden zich binnen het vrije net religieuze congregaties zoals de Hiëronymieten te Borgloon, de Broeders van de Christelijke Scholen te Sint-Truiden en de Broeders van Liefde te Leopoldsburg met middelbaar onderwijs zonder klassieke studies. Het officieel onderwijs schonk in het curriculum ruime aandacht aan het Latijn en het Grieks; het reserveerde daarnaast ook veel uren voor de moderne vakken, wat leidde tot overlading. Terwijl het gemiddeld aantal uren per week in de bisschoppelijke colleges van Limburg opvallend constant bleef op 28 uur, kon in het officiële net de belasting qua lestijden oplopen tot 32 à 34 uur. Programmahervormingen in het rijksonderwijs zoals die van 1881 en ook daarna die van 1929 bleken een averechts effect te hebben en leidden telkens tot een verzwaring, hoewel het tegendeel werd beweerd. De moderne humaniora kende in het rijksonderwijs opvallend meer succes dan in het vrij onderwijs. Zowel in het Koninklijk Atheneum te Hasselt als in dat te Tongeren was vanaf het einde van de negentiende eeuw de moderne humaniora meer bevolkt dan de klassieke. Met 75 % van alle leerlingen in 1948 bleef de moderne humaniora het meest in trek in het rijksmiddelbaar onderwijs in Limburg,

6 De middelbare school telde drie studie jaren en had een eigen programma en finaliteit. Ze bereidde leerlingen voor op lagere kaderfuncties in handel, industrie, financiën en overheidsinstellingen. Vanaf 1924 werd de middelbare school gelijkgeschakeld met de eerste drie jaren van de moderne humaniora.

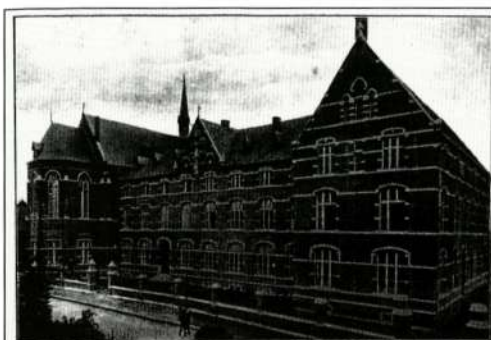
ook al hadden rijksmiddelbare scholen vanaf 1924 de kans gekregen Latijnse afdelingen op te richten. Ook in het vrije net kwam door het utiliteitsdenken schoorvoetend het traditioneel klassieke vormingsideaal in de loop van de twintigste eeuw steeds meer ter discussie. In Limburg verschoof in het katholiek onderwijs vanaf 1923 op 25 jaar tijd 10 % van de leerlingenpopulatie van de klassieke humaniora naar de moderne (van 67 naar 57 % voor de klassieke humaniora). In alle jongensscholen voor middelbaar onderwijs in Limburg zat in 1948 55 % van de leerlingen in de moderne en 45 % in de klassieke humaniora.⁷

Het middelbaar onderwijs wilde mannen vormen die een verantwoordelijke positie zouden innemen in de maatschappij. Daarbij speelde de Franse taalkennis een belangrijke rol. Vanuit de rijke bovenlaag die de politieke en economische macht in het onafhankelijke België in handen had, ging vanaf 1830 een sterke verfransingdruk uit. Een degelijke kennis van het Frans was voor een succesvolle carrière onontbeerlijk, waardoor het middelbaar onderwijs ook in Limburg in de greep van de taal van Molière kwam. Voldoende kennis van de Franse taal was overigens een toelatingsvoorwaarde in het middelbaar onderwijs. Vandaar dat heel wat colleges voorbereidende afdelingen uitbouwden om Frans te leren.

Tegen dit schijnbaar onstuitbare verfransingsproces kwam geleidelijk aan een Vlaamsgezinde tegenstroom op gang om de positie van de moedertaal in het bestuur, het onderwijs en het gerecht te verbeteren, die vanaf de jaren 1870 krachtiger werd. Inzake de vernederlandsing van het middelbaar onderwijs speelden de katholieke colleges van Maaseik, Neerpelt en Peer een pioniersrol in Vlaanderen. De ligging van deze colleges ver weg van de taalgrens en van een verfranste stad, een vrijwel totale afwezigheid van Waalse leerlingen, de onvolledige humanioracyclus in Neerpelt en Peer en het ontbreken in laatstgenoemde gemeenten van een concurrerende rijksschool verklaren het proces van vroege vernederlandsing. In Maaseik benutten de Kruisheren vanaf het schooljaar 1909-1910 voor alle vakken en alle klassen het Nederlands als voertaal; het Frans werd wel, naast de moedertaal, gebruikt tijdens de ontspanningsmomenten om de Franse spreekvaardigheid op peil te houden. In het bisschoppelijk Sint-Hubertuscollege te Neerpelt was dit niet het geval en werd van bij de oprichting van de school in 1910 begonnen met volledig Nederlandstalig onderwijs en met de moedertaal ook als omgangstaal tijdens de ontspanning en in het godsdienstig verenigingsleven, wat een essentieel onderdeel vormde van het schoolleven.⁸ In juli 1932 kwamen de Vlamingen een wettelijke regeling voor de lang nagestreefde vernederlandsing van het middelbaar onderwijs. Hoewel het een mijlpaal was door de invoering van de officiële eentaligheid in Vlaanderen, betekende de taalwet van 1932 niet meteen het einde van het Franstalig middelbaar onderwijs in Limburg. Door allerlei uit-

7 Een ruimere analyse biedt: Janssenswillen, Paul, *Bezielde vorming*.

8 Janssenswillen, Paul en Wil Meeus, 'Het Sint-Hubertuscollege te Neerpelt: het eerste Vlaams college? Een micro-onderzoek over de vernederlandsing van het middelbaar onderwijs', in *Wetenschappelijke tijdingen op het gebied van de geschiedenis van de Vlaamse Beweging* 73 (2014) 7-33.

College Sint-Hubertus

TE NEERPELT

Inrichting voor Openbaar Middelbaar Onderwijs.

PROSPECTUS

Doel der Inrichting. Mannen te vormen en christenen, ziedaar in twee woorden het doel der Inrichting, het onvermoeid streven van Directeur en Leeraars van het College St-Hubertus.

Onderwijs en Opvoeding. De Inrichting bevat naast de Humaniora den driejarigen Cursus der Middelbare School.

De Humaniora leiden op tot de hogere studien aan Universiteit of Seminarie. Het studieprogramma der Koninklijke Athenaea is er verplichtend.

De Middelbare School bekwaamt de jongelingen voor Handel en Nijverheid, alsook voor het waarnemen van een ambt bij het Beheer der Spoorwegen, Posterijen, enz. Ook de Middelbare School volgt het officieel

Afb. 2. Prospectus van het Sint-Hubertuscollege te Neerpelt, 1914 (Neerpelt, Archief Sint-Hubertuscollege, R1: College Sint-Hubertus te Neerpelt, prospectus, z.d. [1914]).

zonderingsmaatregelen bleef Franstalig onderwijs nog mogelijk. In het Klein Seminarie te Sint-Truiden werd de Franstalige afdeling pas afgeschaft in 1961, bijna 30 jaar na de invoering van de taalwet op het middelbaar onderwijs.⁹

In het opvoedingsproject van het vrij en in dat van het officieel onderwijs werden andere accenten gelegd. In het officiële net kregen de leerlingen vooral een profane vorming die hen tot goede burgers wenste op te leiden. Het katholiek onderwijs trachtte ze daarenboven te verheffen tot goede gelovigen met een christelijke levenswandel. Het middelbaar onderwijs lag er ingebed in de pastorale structuur van de Kerk. De innerlijke ontplooiing van

de mens werd er centraal gesteld. De ziel van de opvoeding was de opvoeding van de ziel. Het hele onderwijs stond in het teken van de godsdienstig-zedelijke opvoeding.

De katholieke school profileerde zich als school voor het leven met een karaktervorming van de hele mens. Het Sint-Jozefscollege te Hasselt beoogde '*l'éducation complète*' van de leerlingen: '*... le développement des différentes facultés de l'esprit par des études fortes et bien dirigées, et la formation du cœur, de la volonté par la pratique des vertus civiles, morales et religieuses*'.¹⁰ En het Sint-Hubertuscollege te Neerpelt drukte zijn opdracht als volgt kernachtig uit: '*Mannen te vormen en christenen, ziedaar in twee woorden het doel der Inrichting, het onvermoeid streven van Directeur en Leeraars van het College St-Hubertus*'.¹¹ '*Het beste onderwijs zou weinig baten zoo het niet gepaard ging met een goede opvoeding*', aldus directeur Jaak Peuskens (afb. 2).

- 9 Janssenswillen, Paul, 'Vernederlandsing voor de eindstreep? de taalsituatie in het middelbaar onderwijs voor jongens in Limburg tijdens het interbellum', in *Wetenschappelijke tijdingen op het gebied van de geschiedenis van de Vlaamse Beweging* 68 (2009) 119-143.
- 10 Verbeek, Gerard, *Dankbaarheid en Waardering. Sint-Jozefscollege Hasselt 100 jaar 1882-1982* (Hasselt 1982) 22 [prospectus van omstreeks 1900].
- 11 Neerpelt, Archief Sint-Hubertuscollege, R1: College Sint-Hubertus te Neerpelt, prospectus, z.d. [1914].

Afb. 3. Prospectus van het Onze-Lieve-Vrouwecollege te Tongeren, vóór 1913-1914 (Tongeren, Archief Onze-Lieve-Vrouwecollege, O.-L.-Vrouwecollege, Tongeren, prospectus pensionaat, z.d. [vóór 1913-1914]).

Grondslag en sluitsteen van die opvoeding vormde het geloof in het aardse leven als de weg naar het 'hoger doel'. 'Christelijke en burgerlijke deugden te leeren beoefenen, hunne verstandsvermogens en begaafdheden ontwikkelen en versterken, ze voorbereiden tot de toelatingsexamens voor openbare betrekkingen of ze op te leiden voor koophandel en nijverheid ...', zo omschreef het Sint-Jozefspensionaat te Borgloon zijn missie. En dit trachtte de instelling te realiseren 'door christelijke leering, godsdienstige leiding, zachte en gedurige waakzaamheid, voorzichtige en liefderijke vermaningen; eene vriendelijke, doch krachtige behandeling en een onderwijs overeenkomstig met den vooruitgang van wetenschappen, kunst en nijverheid'.¹² 'De geest, welke in het College heerscht, is die der goede, christelijke familiën', vermeldde de prospectus van het Onze-Lieve-Vrouwecollege te Tongeren, 'Met eene vaderlijke bezorgdheid en eene onbeperkte zelfopoffering werken de meesters aan de opvoeding en het onderricht der kinderen die hun worden toevertrouwd'¹³ (afb. 3).

De eigen uitgangspunten van het opvoedingsproject als fundament van de schoolidentiteit in het katholiek onderwijs die vóór de Eerste Wereldoorlog werden uitgetekend, bleven ook na de oorlog gelden. De Eerste Wereldoorlog vormt dus wat dit aspect geen echte breuklijn. Het schoolritme werd wel verstoord door de mobilisatie van leraren, de opeising van leslokalen en de inkwartiering van soldaten, de schaarste van levensmiddelen en steenkool. De directeurs van de middelbare onderwijsinstellingen in Limburg deden hun uiterste best om ondanks de beperkingen en moeilijkheden het schoolleven toch in zijn regelmatige plooi te laten vallen.¹⁴ Na 1918 kwam de godsdienstig-zedelijke

O.-L. Vrouwecollege
Tongeren

Oude Humaniora	Landbouwafdeling
Beroepsafdeling	Lager onderwijs

I. — DOEL — ONDERWIJS

O.-L. Vrouwecollege heeft voor *daaf* jongelingen volledig op te voeden: door een grondig en goed geord. onderwijs de begaafdheid van den geest te ontwikkelen en door het beoefenen van burgerlijke, zedelijke en godsdienstige deugden hart en wil te vormen.

Het onderwijs bevat:

- 1) Eene voorbereidende afdeling met hare zes klassen — en vierde graad — onder staatsinspectie.
- 2) Eene afdeling der *oude humaniora* in zes studiejaren waarin men de leerlingen voorbereidt tot de studien in de medicijnen, rechten en notariaat, natuurlijke wetenschappen, letteren en geschiedenis enz. — tot de studien in wijsbegeerte in de Seminarie. Een vrije leerling in de engelsche en duitache taal wordt gegeven naast de verplichtende vakken.
- 3) De *beroepsafdeling* die de leerlingen richt op, dat de jongelingen welke later in den handel willen treden of eene plaats bekleeden in openbare of private besturen, of eene opleiding genieten in verband met de eischen hunner latere bestemming. De moeder te laten worden of met gansch bijzonder zorg aangeleerd.
- 4) Eene *landbouwafdeling*, die onder de leiding van een landbouw ingenieur, voor *daaf* heeft den zonen onzer landbouwers de beginselen van den rationeelen landbouw aan te leeren en hun liefde voor hun beroep in te boezemen; zij zelf drie studiejaren.

II. — ALGEMEENE AANMERKINGEN

De kinderen van ten minste acht jaren

- 12 Sint-Niklaas, Generaalsarchief Broeders Hiëronymieten, Borgloon, 23: Pensionnat Saint-Joseph dirigé par les Frères Hiëronymites à Looz. Pensionaat Sint-Jozef bestuurd door den Broeders Hieronymieten te Borgloon, prospectus, z.d. [na 1907].
- 13 Tongeren, Archief Onze-Lieve-Vrouwecollege, O.-L.-Vrouwecollege, Tongeren, prospectus pensionaat, z.d. [vóór 1913-1914].
- 14 Janssenswillen, *Bezielde vorming* 184-196.

opvoeding wel onder druk te staan door soepeler morele normen. Paus Pius XI riep de leken op om de maatschappij opnieuw voor Christus te winnen door het stimuleren van de kerkelijk strijdende Katholieke Actie. De katholieke kerk wilde de jeugd warm maken voor 'hogere idealen' om op die manier de geloofsafname tegen te gaan en het tekort aan priesterroepingen op te vangen. Deze Katholieke Actie-ideologie van persoonlijke heiliging en kerkelijke verovering van de maatschappij bleef tot in de eerste helft van de jaren vijftig leven. Ook de Tweede Wereldoorlog betekende dus geen échte breuk in de schoolpraxis.

In het vrij middelbaar onderwijs was de klassieke humaniora niet alleen een voorbereiding op de universiteit, maar met een alles doordringende religieuze opvoeding moest het schoolleven er de ideale voedingsbodem vormen voor priesterroepingen. Nochtans verwees in Limburg geen enkele publicatie bestemd voor de rekrutering van middelbare scholieren, uitdrukkelijk naar die onderliggende hoofdbekommernis. Zelfs het Klein Seminarie te Sint-Truiden, dat naast de humaniora ook een tweejarige filosofie-afdeling als voorbereiding op het priesterschap inrichtte, vermeldde aanvankelijk niet expliciet de realisatie van religieuze roepingen om de rekrutering zo ruim mogelijk te houden. Onder invloed van het dalend aantal priesterroepingen vroeg paus Pius XI in 1928 aan bisschop Louis-Jozef Kerkhofs het Klein Seminarie uitsluitend voor te behouden voor priesterkandidaten. Daardoor werd het externaat dat sinds de opheffing van het Aangenomen College in 1910 in de Trudostad aan het Klein Seminarie was verbonden, geleidelijk aan afgescheiden.

De opvoeding in de katholieke instellingen voor middelbaar onderwijs gebeurde bij voorkeur in isolement met zo weinig mogelijk interferentie van de buitenwereld. Vandaar dat 19 van de 30 (63 %) katholieke scholen in Limburg tussen 1878 en 1970 een kostschool inrichtten om de godsdienstige totaalopvoeding in optimale omstandigheden te realiseren (afb. 4). Maar ook de externen stonden van 's morgens vroeg tot 's avonds laat onder invloed van de katholieke opvoedingsgeest (afb. 5 en 6). Eind 1923 liep 54 % van de jongens in het middelbaar onderwijs in Limburg school in bisschoppelijke colleges (tegenover 17 % in scholen ingericht door religieuze orden en congregaties en 29 % in het rijksonderwijs). Het Klein Seminarie te Sint-Truiden, het Sint-Jozefscollege te Hasselt en het Onze-Lieve-Vrouwecollege te Tongeren trokken de meeste leerlingen aan (afb. 4). Deze kleinstedelijke instellingen met een volledige humanioracyclus werden zoals de overige meer landelijk gelegen scholen centraal geleid door het bisdom dat het onderwijs en de opvoeding bepaalde. In essentie verschilde dit katholieke opvoedingsproject ook niet van dat in instituten die geleid werden door religieuze orden en congregaties.

Het internaatsleven trachtte het familiale leven van de kostgangers zoveel mogelijk na te bootsen. De meeste prospectussen vermeldten expliciet dat directie, leraren en leerlingen aan dezelfde tafel aten. *'Er heerscht immer een van oudsher bekende, blijmoedige familiegeest, die het leven der kinderen in hoge mate weet te veraangename'*, spiegelde de collegedirectie van

Afb. 4. Katholieke scholen van middelbaar onderwijs voor jongens in Belgisch-Limburg, 1878-1970.

plaats	school met jaar van oprichting en inrichtende macht	internaat	leerlingen- percentage*	
			dec. 1923	1969-1970
Beringen	Sint-Jozefscollege gepatroneerd 1861; bisschoppelijk 1963	X tot 1969	10%	5%
Bilzen	Sint-Lambertuscollege (1924) bisschoppelijk	geen	-	3%
Bokrijk	Sint-Jozefsinstituut (1957) Broeders van de Christelijke Scholen	X	-	2%
Borgloon	Sint-Jozefsinstituut (ca. 1880-1948) Broeders Hiëronymieten	X	6%	-
Borgloon	Sint-Jozefscollege (1948) bisschoppelijk	X	-	3%
Bree	Sint-Michielscollege (1881) bisschoppelijk	geen	4%	3%
Genk	Sint-Jan Berchmanscollege (1919) bisschoppelijk	X vanaf 1929	3%	6%
Hamont	Salvatorcollege (1925) Paters Salvatorianen	X	-	2%
Hasselt	Sint-Jozefscollege (1882) bisschoppelijk	X	14%	11%
Hechtel	Don Boscocollege (1896) Paters Salesianen	X	-	3%
Herk-de-Stad	Amandinacollege (1952) bisschoppelijk	geen	-	4%
Heusden	Heilig-Hartcollege (1932) Paters Minderbroeders	X	-	4%
Houthalen	Sint-Pauluscollege (1960) bisschoppelijk	geen	-	3%
Lanaken	Heilig-Hartcollege (1923) Priesters van het Heilig-Hart	X	-	2%
Leopoldsburg	Sint-Michielsinstituut (1926) Broeders van Liefde	geen	1%	3%
Lommel	Eymardinstituut (1939) Paters van het Heilig-Sacrament	X	-	1%
Lommel	Sint-Pieterscollege (1962) bisschoppelijk	geen	-	3%
Maaseik	Kruisherencollege (1855) Kruisheren	X vanaf 1897-1898	6%	6%
Maasmechelen	Heilig-Hartcollege (1917) bisschoppelijk	X vanaf ca. 1920	6%	3%
Neeroeteren	Kruisherencollege (1964) Kruisheren	geen	-	1%
Neerpelt	Sint-Hubertuscollege (1910) bisschoppelijk	X vanaf 1916	8%	5%
Peer	Sint-Lambertuscollege (1879) bisschoppelijk	geen	1%	2%
Sint-Truiden	Klein Seminarie (1843) bisschoppelijk	X	17%	2%
Sint-Truiden	Aangenomen College (1928) bisschoppelijk	geen	-	3%
Sint-Truiden	Sint-Trudoinstituut (1885) Broeders van de Christelijke Scholen	geen	11%	5%
Tessenderlo	Sint-Barbaracollege (1964) Paters Redemptoristen	geen	-	3%
Tongeren	Sint-Maternuscollege (1879-1894) Paters Jozefieten	X	-	-
Tongeren	Onze-Lieve-Vrouwecollege (1894) bisschoppelijk	X vanaf 1912	13%	7%
Zepperen	Sint-Aloysiusinstituut (1905) Paters Assumptionisten	X	-	1%
Zonhoven	Sint-Jan Berchmansinstituut (1957) Fraters van Tilburg	X	-	4%

* Het betreft hier telkens het leerlingenpercentage van de school tegenover het totaal aantal leerlingen in het katholiek middelbaar onderwijs voor jongens in Limburg. In ons onderzoek werden scholen die zich uitsluitend richtten tot aspirant-geestelijken pas opgenomen wanneer ze zich ook openstelden voor externen, vandaar dat in december 1923 bij sommige scholen geen leerlingenpercentages zijn vermeld.

Beringen de kandidaat-internen voor.¹⁵ Het internaat van het Sint-Hubertuscollege te Neerpelt waar er slechts plaats was voor 40 scholieren richtte zich tot '*Ouders van den bemiddelden stand, die voor hunne kinderen eene voortzetting wenschen van het familieleven en meer bijzondere zorgen, welke slechts de kleine internaten kunnen verzekeren*'.¹⁶ In het Onze-Lieve-Vrouwecollege te Tongeren mochten de leerlingen elk weekend van zaterdagmiddag tot maandagmorgen naar huis '*om de familiegeest niet teloor te laten gaan*'.¹⁷ Internen en externen werden zoveel mogelijk gescheiden. In het Hiëronymietencollege te Borgloon kregen de '*Fransche*' externen verbod om met de internen te spelen.¹⁸ In het Sint-Jozefscollege te Hasselt waren er gescheiden speelplaatsen.

Na de Eerste Wereldoorlog vormden internen in vrijwel alle colleges met een kostschool een minderheid. In de bisschoppelijke scholen daalde het aantal internen van 33 % in 1930-1931 naar 29 % in 1949-1950. Een uitzondering vormde het Klein Seminarie te Sint-Truiden dat, na de heropening in 1928 van het Aangenomen College aldaar en de trapsgewijze overheveling van het externaat van het Klein Seminarie naar het heropgerichte Aangenomen College, vanaf 1932-1933 enkel nog internen telde. Het Sint-Jozefscollege te Hasselt groeide tijdens het interbellum uit tot de grootste katholieke school van middelbaar onderwijs voor jongens in Limburg, een positie die het tot het einde van de bestudeerde periode in 1970 wist te behouden (afb. 4). Het leerlingenaantal van het Klein Seminarie te Sint-Truiden daalde vooral in de jaren 1960 sterk als gevolg van het afnemend aantal priesterkandidaten en de afschaffing van de Franstalige afdeling.

In het Klein Seminarie te Sint-Truiden waren sinds de aanhechting van een externaat in 1910 internen en externen op de speelplaats en in de eetzaal angstvallig gescheiden. In de klas moesten de externen het laatst binnenkomen en het eerst vertrekken en kregen ze daarom een plaats dicht bij de deur. Er gaapte een kloof tussen de gedulde externen en de gewenste internen, die de nodige garanties voor priesterroeping en boden. Ook na de heroprichting van het Aangenomen College in 1928 bleef dat het geval. Directeur Gustaaf Boes van het Klein Seminarie sprak neerbuigend over '*ceux du collège*'.¹⁹ Een uitspraak als '*là-bas, on fait du bruit*', daarbij verwijzend naar de schoolpopulatie van het Aangenomen College, was niet als een compliment bedoeld. Muren en psychologische drempels moesten de 'wereldse' externen op een afstand houden. In het Sint-Jozefscollege te Beringen werden de internen *kouchkes* (naar het Franse begrip *cochon*) genoemd omdat zij hun slaap- en eetzaal hadden naast de varkensstallen.

15 Beringen, Archief Sint-Jozefscollege, *St-Jozefs Gemeentecollege te Beeringen, prospectus*, z.d. [ca. 1910].

16 Zoals in noot 11.

17 Zoals in noot 13.

18 Sint-Niklaas, Generaalsarchief Broeders Hiëronymieten, *Borgloon*, 67: dienstregeling, 1896.

19 Van Vinckenroye, Herman, *Voorbij onze seminarietijd, 21 mijmeringen met leraars en personeel van toen* (Sint-Truiden 1994) 134.

Het opvoedingsproject van het vrij katholiek onderwijs – wat we behandelden in deze paragraaf – was dus theoretisch gefundeerd op een religieuze en daaraan gekoppelde zedelijke totaalopvoeding, bij voorkeur in internaatsverband. Dat moest een rijke voedingsbodem vormen voor (priester)roeping. Of die klemtonen in het katholieke opvoedingsproject in de dagelijkse onderwijspraktijk effectief werden gerealiseerd komt aan bod in volgende paragraaf.

De ziel van de opvoeding: de opvoeding van de ziel?

Zowel het katholiek als het officieel onderwijs beoogden leerlingen dus te vormen tot goede, moreel hoogstaande burgers. In het katholiek onderwijs had die vorming bovendien een diepgaande godsdienstige basis. De religieuze, zedelijke en sociale opvoeding waren er met elkaar verstrengeld. Met ongeveer de helft van alle scholen en 70 % van alle leerlingen in Limburg beschikte het katholiek middelbaar onderwijs over de beste mogelijkheden om die religieuze totaalopvoeding in de praktijk te realiseren.

Hoe werden nu die principes van het katholieke opvoedingsproject in dagelijkse praktijk gebracht? Welke concrete acties en middelen werden daarbij benut? Welke rol speelde de kerkelijke kalender? En hoe beïnvloedde de katholieke totaalopvoeding ook de para-scolaire activiteiten? Dit komt in deze paragraaf aan bod. We vertrekken daarbij vanuit de katholieke deugden van respectievelijk 'godsvrucht', 'reinheid en tucht' en 'ijver'.

De jaarkring

Alle instellingen voor middelbaar onderwijs volgden het ritme van de kerkelijke kalender. Het schooljaar begon begin oktober en eindigde in de eerste helft van augustus, waarop een zomervakantie van ongeveer zeven weken volgde. Rond de hoogfeesten van Kerstmis en Pasen was een vakantieperiode ingebouwd: acht dagen met Kerstmis, drie weken met Pasen. In 1948 werd in het officieel onderwijs de zomervakantie vastgelegd tussen 1 juli en 1 september, in 1956 nam het vrije net die regeling over.

Tijdens het schooljaar 1929-1930 voerde het Sint-Lambertuscollege te Bilzen '*de Engelse week*' in, waardoor in plaats van op donderdagnamiddag op zaterdagnamiddag vrijaf werd gegeven. In 1932 schafte bisschop Kerkhofs in zijn colleges het carnavalverlof af. De diocesane overheid berekende dat in dat jaar ca. 183 dagen lesvrij waren en adviseerde om zuinig met de vrije dagen om te springen. In het Sint-Michielsinstituut te Leopoldsburg konden leerlingen van buiten de vestigingsgemeente omstreeks 1945 ter gelegenheid van de plaatselijke kermis een halve dag vrijaf krijgen.

Het Sint-Trudoinstituut te Sint-Truiden gaf omstreeks 1900 elke eerste donderdag van de maand vrijaf. In het Klein Seminarie te Sint-Truiden vormde in die periode de aanstelling van een nieuwe leraar aanleiding om de lessen te onderbreken. In het Kruisherencollege te Maaseik werd volgens reglement van 1892 de feestdag van de oprichting van de orde op 18 juli herdacht; daarnaast waren de maandag en dinsdag van de kermis, sinterklaasdag en de nationale feestdagen van 15 november en 21 juli vrije dagen. In dit college waren woensdag- en zaterdagnamiddag lesvrij, met zangles, wandeling en studie.

Ook daarbuiten werd de schooltijd geregeld onderbroken. In 1927 vervroegde het bisdom de start van de zomervakantie naar 27 juli en schafte de prijsuitdeling af '*om reden van den rouw wegens het schielijk afsterven van Z.D.H. Mgr. Rutten, bisschop*'.²⁰ Het bisdom schortte in 1950 de lessen voor twee dagen op ter gelegenheid van een dubbel jubileum van bisschop Kerkhofs.

Ook door 'buitengewone' omstandigheden zoals het slechte weer of het uitbreken van een epidemie konden de lessen worden geschorst. Leerlingen die in het Sint-Jozefscollege te Beringen schoolliepen, dienden in juli van 1929 een geneeskundig attest voor te leggen dat staaft dat zij tijdens de vakantie niet ziek waren geweest om uitbreiding van een griepplaag te voorkomen. In februari 1935 werden alle scholen in Sint-Truiden wegens een griep epidemie gesloten en dienden de directies de gebouwen te ontsmetten. Het Klein Seminarie aldaar werd in juni 1954 gesloten wegens *paratyphus* waarvan de besmettingshaard zich in de stad bevond.

In het katholiek onderwijs waren de kerkelijke feestdagen 'lesvrij'. Ze verliepen volgens een vast stramien en werden met veel religieuze luister gevierd om ze als 'hoogdagen' in de geest van de leerlingen te prenten. De leerlingen van Bree die in het plaatselijke Sint-Michielscollege schoolliepen, moesten dan 's zomers al om 6.30 u op school zijn om twee mis-sen bij te wonen; daarna volgde een programma met turnen, wellevendheid, godsdienst, voordracht, lof en studie dat duurde tot 17.45 uur (afb. 5). In het Sint-Maternuscollege te Tongeren mochten leerlingen die op een wandelafstand van meer dan een half uur van de stad woonden, op zon- en feestdagen aan de religieuze diensten in hun parochie deelnemen (afb. 6). In het Klein Seminarie te Sint-Truiden was er 's morgens een plechtige eucharistieviering, gevolgd door een wandeling. In de namiddag stonden lof en een wandeling op het programma. 's Avonds waren er nog allerlei religieuze plechtigheden en een feestelijk avondmaal. De godsdienstige vieringen werden vaak opgeluisterd door het collegekoor. Het belang dat in het katholiek middelbaar onderwijs aan de religieuze opvoeding werd gehecht, bleek ook uit de grote kosten die men over had voor de inrichting van de kapel. In de bisschoppelijke colleges konden internen hun plechtige communie doen in de kapel van de school. Externen mochten de catechismus in het college volgen, maar dienden voor de voorbereiding en de plechtigheid zelf in de eigen parochie aan te sluiten.

20 Hasselt, Archief Sint-Jozefscollege, *Aantekeningen van E.H. Dir. Drieskens*, 1926-1927.

Afb. 5. *Dagorde in het Sint-Michielscollege te Bree, ca. 1900 (Bree, Archief Sint-Michielscollege, Règlement des élèves du collège St-Michel à Bree, z.d. [ca. 1900]).*

Gewone weekdays*	Zondagen	Speciale dagen***
06.30 u morgengebed, meditatie, mis en studie	06.30 u mis voor de leerlingen uit Bree**	
08.15 u les	09.00 u hoogmis voor alle leerlingen	
09.15 u speeltijd	turnen of speeltijd	
09.40 u studie	10.45 u les wellevendheid of studie	
10.15 u les		
11.07 u les	11.15 u les godsdienst	
13.30 u studie	13.30 u les voordracht, speeltijd	13.30 u zangles of studie
14.00 u les	14.30 u lof en één keer per maand aanbidding en lof van 14.00 tot 15.00 u	14.00 u congregatie of studie (enkel op donderdagnam.) 14.30 u speeltijd
15.00 u speeltijd	15.00 u speeltijd	
15.15 u les		15.30 u studie
16.15 u speeltijd		16.15 u speeltijd
16.45 u studie	16.00 u studie	16.45 u studie
17.45 u speeltijd	17.45 u avondgebed	17.45 u speeltijd
18.00 u studie		18.00 u studie
19.00 u avondgebed		19.00 u avondgebed

* In de winter was de dagorde in de voormiddag als volgt: 07.00 u: morgengebed, meditatie, mis en studie; 08.45: les; 09.45: speeltijd; 10.07 u: les; 11.00 u: les; in de namiddag was de dagorde zoals in de zomer, maar eindigde de schooldag om 19.00 u. – Op dinsdag, woensdag en vrijdag was er lof op het uur van het avondgebed.

** In de winter om 07.00 u.

*** Op dinsdag- en donderdagnamiddag.

Het schooljaar werd in katholieke scholen geopend met een Heilige-Geestmis. Op 1 november vierde men Allerheiligen en op 8 december Onze Lieve Vrouw Onbevlekt Ontvangen. De grote kerkelijke feesten van Kerstmis, Goede Week, Pasen, Ons Heer Hemelvaart en Pinksteren werden voorbereid in een sfeer die de leerlingen deed uitzien naar die feesten. Op Palmzondag hielden leerlingen en leraren van het Sint-Jozefcollege te Hasselt

Afb. 6. Dagorde in het Sint-Maternuscollege te Tongeren, 1879-1894 (Melle, *Achief van de Jozefieten, Tongeren A-D: Relevé de compte 1886-1887 t.e.m. 20.05.1894; Collège St Materne, à Tongres, externat, z.d.*).

Gewone weekdays	Zon- en feestdagen*	speciale dagen**
07.45 u aankomst externen		07.45 u aankomst externen
07.50 u mis	08.15 u aankomst externen	07.50 u mis
08.30 u les	08.20 u mis, godsdienst- onderricht, speeltijd	08.30 u les
09.30 u speeltijd	09.30 u studie	09.30 u speeltijd
09.45 u les		09.45 u les
10.45 u speeltijd		10.45 u speeltijd
10.55 u studie		10.55 u studie
11.50 u externen naar huis	11.15 u externen naar huis	11.50 u externen naar huis
13.25 u terugkeer externen	13.30 u lof (facultatief voor externen)	13.15 u studie (in de zomer)
13.30 u studie		
13.55 u les		
14.55 u speeltijd		
15.05 u les		15.15 u externen naar huis (in de zomer)
16.05 u externen naar huis		
17.05 u terugkeer externen studie		17.00 u studie (in de winter)
19.15 u externen naar huis (‘s winters 18.45 u)		16.45 u externen naar huis (in de winter)

* De externen die op een wandelafstand van meer dan een half uur van het college woonden, mochten op zon- en feestdagen de kerkelijke diensten in hun parochie bijwonen.

** Op donderdag, de eerste dinsdag van de maand en op ‘vrije dagen’.

een processie door de school. Tijdens de Goede Week zong men op woensdag, donderdag- en vrijdagavond de *lamentaties van Jeremias*. Op donderdagvoormiddag stond een bezoek aan alle Hasseltse kerken op het programma en op vrijdag, na de proclamatie van de punten, een plechtige kruisweg met meerstemmig gezongen *Stabat Mater*. Het lange officie op paaszaterdag kreeg een afsluiting met paaseieren in de eetzaal. Ook het feest van het Heilig Sacrament, van het Heilig Hart en van Sint-Petrus en Sint-Paulus, dat jarenlang in Hasselt het officiële collegefeest was, waren hoogtepunten in de ring van het kerkelijk jaar. Het feest van Sint-Jozef op 19 maart werd uitbundig gevierd met een misviering, een

optocht door de stad met vlag en collegefanfare op kop, een toneelvoorstelling en een Vlaamse kermis. Sint-Jozef was niet alleen de beschermheilige van het college, maar ook de patroon van de leraren. Elke eerste vrijdag van de maand werd gevierd met een mis, lof en vespers. Bij gelegenheid werden ook speciale kerkelijke of nationale jubilea extra gevierd. Op 22 maart 1903 bracht het Hasseltse college hulde aan paus Leo XIII met het lied *Leve Leo, Paus en Koning* op tekst van priester-leraar Jozef Geurts en muziek van T. Hamoir. De herdenking van de vijfenzeventigste verjaardag van de Belgische onafhankelijkheid in 1905 kreeg een godsdienstige inslag met een algemene communie en plechtige hoogmis om 9 uur. In het Sint-Michielsinstituut te Leopoldsburg was het tot 1954 de gewoonte om elke eerste vrijdag van de maand rond het beeld van het Heilig Hart samen te komen om een toewijding uit te spreken.

Ook het feest van de directeur dat in de meeste colleges eind juni werd gevierd, kreeg een godsdienstige invulling. De dag begon met een plechtige eucharistieviering, waarin de feesteling voorging. In de namiddag was er ontspanning. Vanaf 1904 werden de leerlingen van het Klein Seminarie te Sint-Truiden bij die gelegenheid getrakteerd met een daguitstap naar Antwerpen, Maastricht of Dinant. Vóór ze vertrokken was er een gemeenschappelijke mis, waarvoor ze om 4 uur moesten opstaan. In het Sint-Jozefspensionaat te Borgloon werd als eerbetuiging aan de directeur op 25 juni 1896 boven het theater volgende tekst aangebracht: *'Belges, Allemands, Hollandais, Anglais, tous les élèves rivalisent pour applaudir leur Directeur chéri'*.²¹ In het Sint-Jozefscollege te Hasselt boden de leerlingen bij gelegenheid van het directeursfeest in een verzorgd mapje per klas een geestelijke ruiker aan met het aantal keren dat zij de mis hadden bijgewoond, het aantal gebeden rozenhoedjes of -kransen en het aantal bezoeken aan het Heilig Sacrament. De leerlingen van het Onze-Lieve-Vrouwecollege te Tongeren boden hun directeur bij gelegenheid van zijn naamfeest op 29 juni 1944 een geestelijke ruiker aan met 117 missen en evenveel communies, 39 rozenhoedjes en 39 'verstervingen'.

De godsvrucht

Het dagelijks leven in het middelbaar onderwijs verliep zeer geordend volgens een vastomlijnd schema. *'De tucht is voor het college wat ze is voor het leger: haar schoonheid en haar kracht. Het reglement van het huis moet strikt gecontroleerd worden: elke persoon, elke daad, elke oefening op zijn plaats, steeds, stipt op het gevraagde ogenblik, dat is de discipline, maar is ook de definitie van*

21 Sint-Niklaas, Generaalsarchief Broeders Hiëronymieten, *Borgloon*, 96: 1899-1908: verslagen voorname voorvallen, 25.06.1896.

orde', stelde bisschop Kerkhofs.²² 'Orde leidt tot God', stond bovenaan het reglement van het Klein Seminarie te Sint-Truiden. Over het algemeen werd de tijd verdeeld over vier onderdelen: lichamelijke verzorging, studie, het religieuze en daartussen de 'vrije' tijd. Het religieuze doordeesemde heel het schoolleven. De christelijke deugden werden door een vast, dagelijks terugkerende dagverloop en door het suggestieve voorbeeld van de priester-leraren ingeprent. Dag in dag uit, van 's morgens vroeg tot 's avonds laat werden de leerlingen met mis, biecht, gebed en andere godsdienstige oefeningen en in religieuze verenigingen opgevoed tot een christelijke levenswandel. Door een quasi permanente aanwezigheid stonden de leerlingen constant open voor de invloed van het godsdienstige klimaat. Dat gold vooral voor de internen die voor lange tijd van de buitenwereld waren afgesloten, maar ook de externen brachten het overgrote deel van hun tijd door op school. Omdat het heen en weer gaan van laatstgenoemden van thuis naar het college het familieleven vrijwel onmogelijk maakte, was het voor velen een zware dobber. Het routinekarakter van het dagelijks leven bevorderde de inwerking van de katholieke levensvisie en waarden. De godsdienstige praxis met gebedsoefening, sacraments- en liturgiebeleving, vooral op kerkelijke feestdagen, was de veruitwendiging van de inwendige godsvrucht.

In alle katholieke scholen voor middelbaar onderwijs in Limburg startte de dag met een eucharistieviering, eventueel voorafgegaan met het morgengebed en een meditatie. Voor de meeste leerlingen eindigde de schooldag pas omstreeks 19 uur met avondstudie. Internen kregen een ritme opgelegd dat gold voor priesters en kloosterlingen. Vanaf het ontwaken moesten de gedachten van de leerlingen naar God uitgaan. De internen van het Klein Seminarie te Sint-Truiden werden gewekt met de uitroep *Benedicamus Domino*, waarop zij *Deo Gratias* dienden te antwoorden. Bij elke kerkelijke feestdag werden de leerlingen anders gewekt. Op kerstochtend bijvoorbeeld klonk het *Christus natus est nobis*, waarop de internen *Venite adoremus* repliceerden. Op feestdagen ter ere van Maria wekten de surveillanten de leerlingen met het *Ave Maria gratia plena*, waarop de leerlingen *Dominus tecum* antwoordden. Voor wie dat nog niet volstond was er bijkomend belgerinkel. Vroeger opstaan was verboden. De internen kregen voor het wassen en het aankleden een kwartier tot twintig minuten. Dit diende in stilte en met gesloten gordijnen te gebeuren. Na een tweede belgeluid begaven de kostgangers zich in stilte naar de kapel voor de meditatie die geleid werd door de directeur, gevolgd door een eucharistieviering om zeven uur. In het Sint-Jozefspensionaat te Borgloon werden de internen gewekt met 'Geloofd zij Jezus-Christus', waarop de leerlingen instemmend 'Amen' dienden te antwoorden. Na het wassen van hoofd, gezicht, hals en handen volgde een teken waarop de leerlingen voor hun *chambrette* drie weesgegroeten baden. Bij het binnenkomen van de kapel maakten ze een kruisteken met wijwater.

22 Neerpelt, Archief Sint-Hubertuscollege, S18: Réunions de Messieurs les Directeurs des Séminaires et Collèges Episcopaux tenues à Liège le 18 avril 1934 et le 8 mai 1936, 7 [bijeenkomst van 18.04.1934].

MISKAART

UIT HET REGLEMENT

- Art. 1. De studenten van TONGEREN wonen de H. Mis bij op het College, die van de Humanioraklassen te 7 u., de anderen te 8 uur.
- Art. 2. De studenten van de BUITEN wonen de H. Mis bij in hun parochiekerk. Zij laten WEKELIJS hun MISKAART tekenen door een der parochiegeestelijken. Wie thuis niet kan gaan, komt naar de acht-urenmis op het College, zo de verkeersmiddelen het enigszins toelaten.
- Art. 3. Al de studenten van de Humanioraklassen wonen dagelijks de meditatie bij. De Ouders worden verzocht ons bereidwillig te steunen.

De Leraar.

De Directeur,
M. LENAERTS.

O. L. Vrouwecollege Klas 6^e lat. A.

De Heer Alf. Ken. Ogen van Bluizen
Parochie S. S. Servaas komt naar het
College: per trein, per tram, per bus, per fiets, te voet.
Aankomst 8 u. 15 Vertrek 5 u. 10

Hij gaat dagelijks naar de Heilige Mis, in de
kerk van S. V. I. Z. N. te 7 uur.

Handtekening van vader: [Handwritten Signature]

Week	Handtekening	Aanmerking
1 ^e	<u>6</u> <u>[Handwritten Signature]</u>	<u>2 x college</u>
2 ^e	<u>6</u> <u>[Handwritten Signature]</u>	<u>2 x college</u>
3 ^e	<u>6</u> <u>[Handwritten Signature]</u>	<u>2 x college</u>
4 ^e	<u>4</u> <u>[Handwritten Signature]</u>	<u>2 x college</u>
5 ^e	<u>4</u> <u>[Handwritten Signature]</u>	<u>2 x college</u>
6 ^e	<u>4</u> <u>[Handwritten Signature]</u>	<u>2 x college</u>
7 ^e	<u>3</u> <u>[Handwritten Signature]</u>	<u>2 x college</u>
8 ^e	<u>2</u> <u>[Handwritten Signature]</u>	<u>2 x college</u>
9 ^e	<u>4</u> <u>[Handwritten Signature]</u>	<u>2 x college</u>
10 ^e	<u>4</u> <u>[Handwritten Signature]</u>	<u>2 x college</u>
11 ^e	<u>3</u> <u>[Handwritten Signature]</u>	<u>2 x college</u>
12 ^e	<u>6</u> <u>[Handwritten Signature]</u>	<u>2 x college</u>
13 ^e	<u>3</u> <u>[Handwritten Signature]</u>	<u>2 x college</u>
14 ^e		

Afb. 7. Miskaart (voor- en achterzijde) van het Onze-Lieve-Vrouwecollege te Tongeren, na 1947. (Tongeren, Archief Onze-Lieve-Vrouwecollege, Miskaart, z.d. [na 1947]).

De misviering was ook verplicht voor externen. De directeur kon sommigen vrijstelling verlenen, zoals bijvoorbeeld scholieren die misdienaar waren in de eigen parochiekerk. Directeur Mathieu Lenaerts van het Onze-Lieve-Vrouwecollege te Tongeren stond omstreeks 1945 toe dat leerlingen van buiten de stad de mis in de eigen parochie bijwoonden (afb. 7). Elke maandagmorgen moesten ze het 'misbriefje' van de parochiale overheid voorleggen, waaruit bleek dat zij de voorbije week geen enkele keer afwezig waren in de mis. In diezelfde periode waren de leerlingen van het Sint-Michielsinstituut te Leopoldsburg verplicht elke eerste vrijdag van de maand de mis in de parochiekerk aldaar bij te wonen; de lessen begonnen dan om half tien, zodat de leerlingen van Leopoldsburg naar huis konden gaan om te eten; de anderen namen hun ontbijt in hun klas. In de namiddag was er lof en een plechtigheid op de speelplaats voor het beeld van het Heilig Hart. Ook de hoogmis op zondag dienden de leerlingen van Leopoldsburg in de parochiekerk bij te wonen.

De mis diende met respect en devotie gevolgd te worden, zonder er een extra slaaphalfuurtje van te maken. In het Klein Seminarie te Sint-Truiden was het tijdens bepaalde

delen van de mis toegelaten spirituele lectuur door te nemen. 'In de kerk vooral, maar bij alle godsdienstige oefeningen, moeten zij door eene heilige ingetogenheid dien geest des geloofs te kennen geven, waarmede de christen moet bezielde zijn. Dus geene onachtzaamheid in de houding, zedigheid in den oogslag, een kalme toon en geen overhaasting in de gebeden, die gemeenschappelijk geschieden', luidde het in het Kruisherencollege te Maaseik.²³ In dat college waren gebedenboek en rozenkrans verplicht: 'Mocht het gebeuren dat zij door een of andere omstandigheid beiden missen, dan zullen zij de handen gevouwen of de armen gekruist houden en zich met niets anders bezig houden dan met de godsdienstige oefening, die op dat oogenblik plaats heeft'. In het Sint-Jozefscollege te Hasselt gebeurde het volgens getuigenis van een oud-leerling dat 'we ook wel eens onze lessen herhaalden, wanneer de surveillant het niet zag'.²⁴

Om de communie te ontvangen was nuchter zijn een absolute vereiste, dat wil zeggen dat de leerlingen na middernacht niets meer mochten hebben gegeten of gedronken. 'Wij eisen veel van onze jongens en ik heb soms medelijden met hen', schreef directeur Jozef Michiels van het Hasseltse college, 'In het hartje van den Winter, wanneer het 's morgens koud is en nog duister, en dat er nog geen kat over de straat loopt, dan kan men hier en daar het lichtje van een fietslamp zien fonkelen en al die lichtjes nemen eenzelfde richting: de poort van het college. En ook van de ouders wordt de medewerking vereist; want die studentjes van de VI [de zesde Latijnse klas of het eerste leerjaar van het middelbaar onderwijs] en V [de vijfde Latijnse klas of het tweede leerjaar van het middelbaar onderwijs] staan niet vanzelf op, die moeten gewekt worden en ik ben overtuigd dat zonder de verplichting, in de wintermaanden en onder de wedstrijden, velen de Mis zouden verzuimen'.²⁵ Ook elke vakantiedag begon met het gebeier van de torenklok. Het was de taak van de ouders nauwlettend te controleren dat 'hunne kinderen hunne godsdienstige plichten stipt vervullen, geregeld tot de H. Sacramenten naderen, dat zij een wakend oog houden op de lezingen en gezelschappen van hunnen zonen'.²⁶ In het Klein Seminarie te Sint-Truiden dienden de leerlingen na de vakantie een *testimonium* van de parochiepriester voor te leggen over hun 'vakantie-activiteiten'. Een enquête gehouden in de bisschoppelijke colleges van Limburg wees uit dat in 1948 30 tot 35 % van de leerlingen tijdens de vakantie de mis bijwoonden, wat er 15 % minder waren dan vijf jaar daarvoor.

In het Klein Seminarie te Sint-Truiden begaf na de mis iedereen zich naar de refter voor het ontbijt. Zoals alle verplaatsingen diende dat in absolute stilte te gebeuren. De internen baden en luisterden naar een bezinningstekst, wat gebruikelijk was voor iedere maaltijd. In het Sint-Trudoinstituut te Sint-Truiden werd in de eerste decennia van de twintigste eeuw tijdens de maaltijden door een aangeduide leerling lezing gehouden die de overige leerlingen in stilzwijgen dienden te volgen. 's Avonds na de laatste gebedsoefeningen gingen de jongens in het Klein Seminarie in stilte naar hun *chambrette*, waar ze voor het licht

23 Maaseik, Archief Kruisherencollege, X.H. 1 (6): Règlement disciplinaire, 1898 [tweetalig].

24 Gedenkboek Sint-Jozefscollege Hasselt 1882-1932 (Hasselt 1932) 68-69.

25 Hasselt, Archief Sint-Jozefscollege, Kaft 1937-1947: verhouding college en parochie, z.d.

26 Maasmechelen, Archief Heilig-Hartcollege, prospectus, z.d.

gedoofd werd nog tijd hadden voor een persoonlijk gebed. In het Sint-Jozefspensionaat te Borgloon werd de dag afgesloten zoals hij was begonnen: met drie weesgegroeten. Louis Schutjes die in het Sint-Jozefscollege te Hasselt schoolliep, schreef in 1915 in zijn dagboek: ‘... en daarop zeg ik mijn avondgebed; en dat avondgebed bestaat in 3 weesgegroeten, en het schietgebedje dat mama-zaliger mij nog leerde: “petit Jésus bénisse papa, maman, Louis, Marguerite, Herman, Emile et toute la famille” en een akte van berouw met 3 schietgebedjes die ik zelf maakte en die luiden: “Sainte Vierge protège-moi contre le péché et l’impureté, Saint Joseph protège ma patrie, l’Ange gardien protège-moi pendant cette nuit”. En eindelijk een onze vader met een weesgegroet, met een schietgebedje “Bon Dieu, je vous adore”’.²⁷ In het Klein Seminarie te Sint-Truiden konden de leerlingen driemaal per week Gregoriaanse zang leren. Tijdens de dagelijkse ochtend- en avondgebeden konden ze hun zangprestaties aan hun medeleerlingen laten horen.

Ook bij het begin en het einde van de lessen werd er gebeden. De studie die niet onmiddellijk werd voorafgegaan of gevolgd door religieuze oefeningen, begon in sommige colleges met het zingen van het *Veni Sancte* en eindigde met het *Sub Tuum*. In het Kruisheerencollege te Maaseik mochten de leerlingen circa 1900 voor het einde van het gebed geen boeken of schoolbehoeften uitpakken. In het Sint-Jozefsinstituut te Borgloon knielden de leerlingen toen bij het bidden van de ‘*Engel des Heeren*’; voor de overige klasgebeden moesten ze rechtstaan. Elke zondag, woensdag en vrijdag was er in dat pensionaat lof en elke zondag kruisweg. De half-internen moesten elke eerste vrijdag om zes uur op school de mis bijwonen. In het Sint-Jozefscollege te Hasselt was er op zondagnamiddag lof en vespers.

Een intens gebedsleven vormde dus een vaste ingrediënt van elke katholieke school. ‘In de kerk, zoowel als in andere godsdienstoefeningen, zullen in hun houding, de ingetogenheid en dien geest van geloof uitschijnen waarmede de Christen altijd en overal moet bezielde zijn. Dus, geen vadsigheid in de houding van het lichaam, een grote zedigheid der oogen, en geen overhaasting in de gebeden, die te zamen gedaan worden’, schreef het reglement van het Sint-Michiëlinstituut te Leopoldsburg voor.²⁸ Bij aankomst op school dienden de leerlingen het Heilig Hartbeeld op de speelplaats te groeten. Elke dag werd er ingezet met een morgengebed, een onze vader en weesgegroet, het angelus, een opdracht aan het Heilig Hart en een ‘bijzonder’ gebed naargelang de dag en/of de maand. Vóór en na de speeltijd en de studie werd een weesgegroet gebeden, na de lessen het angelus en op het einde van de dag daarenboven een avondgebed, de tien geboden, de vijf geboden van de Kerk (het in ere houden van zon- en feestdagen, de mis, vasten, biecht en paascommunie) en de vier ‘akten’ (geloof, hoop, liefde en berouw). En verder baden de broeders ’s woensdags ‘een bijzonder gebed met hun leerlingen

27 Hasselt, Archief Sint-Jozefscollege, *Dagboeken L. Schutjes*, deel 4, 1915.

28 Gent, Archief Provinciaal Broeders van Liefde, *Sint-Michiëlinstituut Leopoldsburg*, map 1923-1950: Sint-Michiëlgesticht. Lager en middelbaar onderwijs. Leopoldsburg. Reglement, z.d. [vóór 1947].

om voor deze de gratie te bekomen hun roeping te kennen en te volgen'.²⁹ De leerlingen van het Sint-Jan Berchmanscollege te Genk dienden het morgengebed geknield op het zitvlak van hun schoolbank op te zeggen. Het Sint-Jozefscollege te Beringen stelde in de jaren dertig een gebedenboekje ter beschikking. Wanneer de leraren na het laatste lesuur van de voor-middag het angelus baden, diende er in heel het Onze-Lieve-Vrouwecollege te Tongeren een 'gewijde' stilte te heersen. In deze school werd op 7 november 1950 een Gedurige Aanbidding gehouden, waarbij per toerbeurt de directeur, leraren, leerlingen, de zusters en het onderhoudspersoneel naar de kapel kwamen om er samen de klok rond te bidden; voor de periode tussen 22.00 uur en 06.00 uur werden de (priester-)kandidaten bij loting aangeduid.

Minstens één keer per maand moesten de leerlingen gaan biechten. Een ondertekend biechtbriefje leverde hiervan het bewijs. Bij het begin van een eucharistieviering was er vaak gelegenheid om te biechten. Met de biechtvader die elke leerling uitkoos, had hij een speciale band. Hij was zijn geestelijk begeleider bij studies en gewetensproblemen. De biechtvader kon ook oordelen of door devotie en ingesteldheid een leerling de communie kon ontvangen. Dit vergde immers enige tijd van voorbereiding met religieuze lectuur en zonder al te lawaaijerige ontspanning. In het Sint-Jozefsinstituut te Borgloon was er op het einde van de jaren twintig maandelijks biechtgelegenheid, wat voor veel leerlingen eerder een 'routinekwestie' werd. Het biechtbriefje dat in het Kruisherencollege te Maaseik was vereist om het maandelijks bezoek aan de biechtstoel te staven, werd bij het begin van de jaren dertig afgeschafte.

In het Klein Seminarie te Sint-Truiden waren alle internen misdienaars. Ze werden beurtelings op een bord aangeduid. Voor de gemeenschappelijke misvieringen kwam enkel de eerste van elke klas in aanmerking. Twee vrijwilligers konden de hoofdkoster assisteren bij het onderhoud van de kerk. *'In de hoogmis heb ik moeten wieroken. Wieroken, dat gaat beter dan over een maand; tenminste ik verbrand mijn vingers toch zoveel niet meer, maar die plechtigheden en dat gedraai, daar krijg ik geen kop aan. Maar ik heb mijn best gedaan'*, schreef leerling Louis Schutjes van het Sint-Jozefscollege te Hasselt in zijn dagboek.³⁰

In katholieke scholen hadden leerlingen de mogelijkheid om aan te sluiten bij een religieuze vereniging. De oprichting van religieuze congregaties gebeurde in de negentiende eeuw onder invloed van de romantiek en het religieus reveil waardoor zich een nieuwe vroomheidsbeleving ontwikkelde waarin een persoonlijke band met God centraal stond. God was een God van liefde voor wie de gelovige een naar sentimentaliteit neigende affectiviteit kon ontwikkelen. Ook was Hij een strenge rechter die het individuele zielenheil

29 Rome, Archief Generaalat Broeders van Liefde, *Sint-Michielsinstituut Leopoldsburg*, Map IV: Reglement voor de Scholen, die bij het Klooster gelegen zijn. Goedgekeurd 18.11.1923 en 23.11.1927; Map VI: Reglement voor de Scholen, die bij het Klooster gelegen zijn. Goedgekeurd 05.10.1934 en 21.10.1946.

30 Zoals noot 27.

verwachtte door zelfheiliging en boetedoening voor zowel de eigen zonden als voor het maatschappelijk kwaad. Die boodschap sloeg aan bij brede lagen van de bevolking, niet alleen omdat ze een beroep deed op het gevoel en de persoonlijke inzet, maar ook omdat ze op een toegankelijke en aanschouwelijke manier werd gebracht. De devoties waren vooral gericht op het Heilig Hart, de eucharistie en Maria. De broedersschappen van het Heilig Hart en de Mariacongregaties stelden als doel leerlingen te leren leven in vroomheid door een speciale verering van het Heilig Hart en van Maria. Allerlei devotieoefeningen waren de voornaamste activiteiten.

Kort na de afkondiging van het dogma van de Onbevleete Ontvangenis in 1854 door paus Pius IX ontstond in katholieke scholen voor middelbaar onderwijs in Limburg een georganiseerde Mariaverering. In het Klein Seminarie te Sint-Truiden waren voor de leerlingen van de filosofieafdeling en van de retorica de *Congrégation de l'Immaculée Conception de la Sainte Vierge* actief en voor de overige humanioraleerlingen de zogenaamde kleine congregatie *Notre Dame Auxiliatrice*. In 1905-1906 volgde een derde Mariacongregatie, *Onze Lieve Vrouw van Altijddurende Bijstand*, voor leerlingen van de laagste drie klassen. Na de oprichting van een externaat in 1910 aan het Klein Seminarie volgde een vierde Mariacongregatie die zich uitsluitend tot externen richtte. De congregatiedirecteur was steeds een priester-leraar die werd bijgestaan door een verkozen leerlingenraad met een prefect, twee assistenten, een secretaris, een penningmeester en vier raadsleden. Na het uitspreken van de toewijding aan Maria werd ze door het congregatielid, eigenhandig in een daartoe bestemd register opgeschreven. Zowel leerlingen, leraars als oud-leerlingen konden lid worden of blijven van de congregatie. Op de wekelijkse bijeenkomsten werden lofbetuigingen tot Maria en toespraken over religieuze onderwerpen gehouden. Bijzondere aandacht besteedden de congregaties aan de viering van de Mariafeesten. Wanneer de congregatieleden de school verlieten, deden ze de belofte, dat ze zich nooit zouden ophouden met enige vorm van vrijdenkerij of zouden toetreden tot een anti-kerkelijke groepering.

De religieuze verenigingen in het Klein Seminarie te Sint-Truiden kregen navolging in andere bisschoppelijke colleges en in het Kruisherencollege te Maaseik. In het Sint-Jozefs-college te Hasselt werd in 1883 de Mariacongregatie Virga Jesse opgericht, die mei als Maria-maand en oktober als Rozenkransmaand met lof en rozenhoedje bijzondere aandacht gaf. Jaarlijks trok de hele collegegemeenschap van Hasselt op bedevaart naar een Mariaoord: Kortebos, Koersel-Kapelleke, Onze-Lieve-Vrouw ter Eiken in Zonhoven of naar Zutendaal. De Kruisheren te Maaseik planden jaarlijks een bedevaart aanvankelijk naar Onze Lieve Vrouw van 't Hart in het Nederlands-Limburgse Sittard en omstreeks 1905 naar het dichterbijgelegen Mariaoord te Heppeneert. In het Sint-Trudoinstituut te Sint-Truiden vergaderde de Mariacongregatie wekelijks in de kapel onder de leiding van een seculier priester en van twee broeders van de Christelijke Scholen. Kandidaat-leden werden onderworpen aan een onderzoek naar godsvrucht, gehoorzaamheid, gedrag buiten de school en 'of hij goed over-

eenkomt met zijne gezellen en zijne gesprekken onberispelijk zijn'.³¹ Een lint, een medaille en een klein diploma waren de uiterlijke kentekenen van de religieuze vereniging. Op 24 maart 1912 werd in het Sint-Hubertuscollege te Neerpelt een *Broederschap der H. Mis van Eerherstel* opgericht. De leden ervan engageerden zich 's zondags en op kerkelijke feestdagen 'eene tweede H. Mis te hooren met het inzicht een schuldige afwezige te vervangen'.³²

Op initiatief van de *Congrégation de l'Immaculée Conception de la Sainte Vierge* was in 1892 in het Klein Seminarie te Sint-Truiden de veelvuldige communie ingevoerd. Het initiatief dat de uitdrukkelijke steun kreeg van bisschop Doutreloux, liep daarmee vooruit op het pauselijke decreet van 1905. In het Kruisherencollege te Maaseik gingen de leerlingen vóór dit initiatief van Pius X amper één maal per maand te communie. Naar aanleiding van het communiedecreet ontstonden broederschappen van het Heilig Sacrament die de leerlingen aanspoorden tot een meer toegewijd eucharistisch leven.

In het Sint-Trudoinstituut te Sint-Truiden hervatte de Mariacongregatie in 1919 haar activiteit na een opschorting van de activiteiten tijdens de oorlog. De leden engageerden zich elke dag 's morgens en 's avonds drie weesgegroettes te bidden en de communiemis van zeven uur bij te wonen. Ook beloofden ze op de eerste vrijdag van de maand en bij de vijf grote Mariafeesten de misviering bij te wonen. Door het kniebuigen bij het binnen en buiten gaan van de kerk, het 'behoorlijk' slaan van het kruisteken en het openlijk verbieden van '*alle gesprek dat met Gods eer en met de goede zeden strijdt*', drukten ze hun vroomheid uit.³³ Op elke vergadering werd een geldelijke bijdrage gevraagd van 0,05 BEE, die besteed werd aan het ontbijt voorafgaand aan de plechtige opdracht van de leden. Verwacht werd dat de aangeslotenen wat hun gedrag betrof wekelijks het 'getuigschrift van de eerste graad' verdienden. Vandaar dat in oktober 1919 een lid tijdelijk werd geschorst '*wegens wangedrag*'. Het verkozen bestuur bestond uit een prefect, twee assistenten, vier raadsleden, een schrijver, koster, organist, penningmeester en portier. De heropgerichte Mariacongregatie kende blijkbaar weinig succes; amper drie jaar later, in januari 1922, werd in het verslagboek het laatste spoor van haar werking teruggevonden. Ook in andere katholieke colleges verloren devotionele religieuze verenigingen aan slagkracht. In de meeste katholieke scholen waar een Mariacongregatie actief was, verdween deze in de loop van de jaren vijftig. '*Indien er colleges zijn waar de Mariacongregatie verslapt is of enigszins verdrongen werd is het nu in het mariaal jaar het ogenblik om de ijver opnieuw aan te wakkeren*', schreef bisschop Kerkhofs in 1953, '*Zelfs indien het verleden niet borg stond voor hun*

31 Sint-Truiden, Archief Sint-Trudoinstituut, *Doos: vanaf de stichting tot 1920: Algemeene regels der Congregatie*, 1897.

32 Neerpelt, Archief Sint-Hubertuscollege, *Register Broederschap der H. Mis van Eerherstel*, 24.03.1912.

33 Sint-Truiden, Archief Sint-Trudoinstituut, *Doos: vanaf de stichting tot 1920: Register Congregatie der Onbevleete Ontvangenis van Maria ingericht in de kapel van de Broeders der Christelijke Scholen te Sint-Truiden*, 12.05.1919-31.01.1922.

opvoedende waarde, dan nog zouden we als opvoeders ons verplicht achten in het mariaal jaar',³⁴ Op 8 december 1954 werd in aanwezigheid van de ouders het mariaal jaar in het Sint-Hubertuscollege te Neerpelt plechtig afgesloten met fanfaremuziek, een optreden van het knapenkorps en de opvoering van een Mariaspel.

Om met een zuivere lei het schooljaar te kunnen starten, werd in het Klein Seminarie te Sint-Truiden jaarlijks een driedaagse retraite gehouden met toespraken, bezinningen, biecht, misvieringen en andere religieuze oefeningen. Ook in het Sint-Jozefscollege te Hasselt bestond die traditie waarbij 'vreemde' predikanten werden ingeschakeld. Daarnaast was er ook een roepingsretraite voor leerlingen uit de hoogste klassen. In 1915 organiseerde de school tijdens de zomervakantie een 'Geestelijk Kamp', een bezinningsdriedaagse in Khovémont bij Luik.

Tegenover het egocentrisme werd de sociale inzet gesteld. Naastenliefde, liefdadigheid en dienstverlening waren waarden die werden meegegeven. Vooral het leven in groep wat voor internen een dag-en-nachtgebeuren was, moest de sociale omgang ten goede komen. De lange periodes op school smeedden een geest van solidariteit onder de leerlingen. Het bisschoppelijk reglement adviseerde de leerlingen van de hoogste drie klassen te initiëren in de sociale leer van de Kerk, de problematiek van de missionering en die van het onderwijs en de Katholieke Actie voor jongeren. In het Sint-Jozefscollege te Hasselt bestond er in de jaren dertig een Caritasvereniging die soberheid en naastenliefde nastreefde. In 1937 telde de groep 75 leden onder leiding van priester-leraar Benedictus Paesmans. Zelfvorming moest voorbereiding bieden op het apostolaat. De eigenlijke werking situeerde zich op sociaal vlak met financiële en geestelijke bijstand aan behoeftige gezinnen en de bestrijding van de dronkenschap. In februari 1938 richtte Caritas een 'droog' café op waar op zondagavond 'onschuldig' vermaak werd bezorgd aan een dozijn 'geredde' jonge mannen en huisvaders. Het college tijdschrift *Collegiana* bracht regelmatig verslag uit over de liefdadigheidsprojecten van de vereniging en de successen die door haar toedoen inzake religieuze roepingen werden gerealiseerd. Ook in het Kruisherencollege te Maaseik werd in 1921 een Caritasbond opgericht waarvan de leden-geheelonthouders leerlingen waren van minstens zestien jaar die met gebed en godsdienstige oefeningen en het beleggen van vergaderingen het drankmisbruik wilden bestrijden. De vereniging kende weinig succes en verdween in 1936. Er werd zelfs een tijdje een anti-club *Het blauwe lint* opgericht. De meeste scholen zamelden geld in voor religieuze of sociale initiatieven.

Priesterroepingen waren de bekroning van een gedegen katholieke opvoeding op basis van een allesdoordringende katholieke levenssfeer. Het aantal geestelijke roepingen gold als criterium om de degelijkheid van de school te bewijzen. Het stimulerende voorbeeld van priester-leraren speelde hierbij een niet te onderschatten rol. Op vrij jonge leeftijd leken sommigen al voorbestemd voor het priesterschap. De ouders van Piet Vandevorst

34 Neerpelt, Archief Sint-Hubertuscollege, S21: Circulaires van het bisdom, 1951-1956.

droomden ervan dat hij priester zou worden.³⁵ Met sinterklaas kreeg de jongen een 'kerk-altaarke' waarmee hij tegelijkertijd pastoor, koster en misdienaar speelde. Vaak was het de pastoor die wanneer hij een roeping meende te onderkennen, de ouders adviseerde hun zoon naar een college te sturen. Bekwame en volgzame jongelingen, afkomstig uit een diep christelijke familie en met enige aanleg voor de engelachtige deugd der zuiverheid, pasten het best in het profiel van een kandidaat-geestelijke. De pastoor van Tessenderlo prees in 1931 één van zijn misdienaars aan als leerling voor het Sint-Jozefscollege te Beringen en stelde: *'Dat er een pastoorken in steekt is lastig te zeggen, 't zou mijn geenszins verwonderen, maar hij is nog jong'*.³⁶

Het beschermde milieu van het katholiek middelbaar onderwijs diende hoofdzakelijk om de ontluikende roeping te vrijwaren en te ontplooien. De religieuze sfeer in katholieke colleges moest een ideale voedingsbodem vormen voor roepingen, die ook door individuele geestelijke leiding werden beïnvloed. Leerlingen die een 'wereldse' geest in de bisschoppelijke colleges binnenbrachten, konden van school worden gestuurd. *'Professor Vrancken vroeg me eens of ik er nooit aan gedacht had priester te worden. Ja, wel eens even. "Wel" zei hij "Ge zijt wel niet van de slimsten, dat moogt ge gerust weten" (Hm, dat viel niet in goede aarde!) "maar ge hebt toch wel de hoedanigheden om priester te worden. Kom elke week eens naar mijn kamer, ik zal u wat helpen". Hij bezorgde me een (Latijns) missaal, de Bode van het Heilig Hart en al eens een stichtelijk boekje. Het roepingsproces was op gang gebracht'*, aldus retoricaal leerling Clement Hendrickx van het Sint-Jozefscollege te Hasselt in zijn memoires.³⁷ Niet iedere priester kwam in aanmerking voor die geestelijke begeleiding en binnen het lerarenkorps bestonden afspraken over wie welke leerling zou volgen die min of meer openlijk te kennen had gegeven dat hij aan het priesterschap dacht. Het bisdom beperkte de geestelijke leiding van priester-leraren voor de jongste leerlingen tot de biechtstoel; enkel die van de drie hoogste klassen mochten ook eventueel daarbuiten op de kamer van de leraar spirituele leiding krijgen. In het begin van de twintigste eeuw trad inzake roepingen een verschuiving op van een uitgesproken wens van de betrokkene zelf naar een actieve rekruteringspolitiek bij leerlingen die door intelligentie en deugdzzaamheid over de vereiste disposities beschikten. Het was gebruikelijk dat oud-leerlingen die tot priester waren gewijd, een eremis opdroegen in het college waar ze hun middelbare studies hadden gedaan. In 1952 gebeurde dat op de speelplaats van het Sint-Jozefscollege te Hasselt met acht oud-leerlingen tegelijk die elk aan één altaar de mis deden. Hun voorbeeld kon een bijkomende stimulans zijn voor het roepingenproces in de colleges.

In het Kruisherencollege te Maaseik stonden vanaf 1927 drie geestelijke leiders ter beschikking, bij wie de leerlingen zich éénmaal per trimester dienden aan te bieden. De

35 Vandevoort, Piet, *Kijken in mijn spiegeltje* (S.l. 1984) 8.

36 Beringen, Archief Sint-Jozefscollege, Map 3: brief van de pastoor van Tessenderlo aan de directeur, 27.08.1931.

37 Hasselt, Archief Sint-Jozefscollege, Clement Hendrickx, *Memoires*, 48-49.

keuze van de geestelijke 'leidsman' was vrij. Eén van de leraren stond er bekend als een hardnekkige zieltjesjager en had de gewoonte onverhoeds in een *chambrette* binnen te vallen voor een verkennend gesprek en vroeg dan: '*Of je wel edelmoedig genoeg was om je leven aan iets moois, iets hogers te wijden? Of je nog niets voelde?*'.³⁸ '*Wij voelden vanalles, maar geloofden niet dat het dat was wat zij bedoelden*', aldus een oud-leerling. Om het aantal roepingen te stimuleren organiseerde de school jaarlijks een uitstap naar het Nederlandse Uden, '*de befaamde kruisherenfabriek, waar [de leerlingen] door hongerige postulanten-missionarissen werden opgewacht*'.³⁹

Belgisch-Limburg werd door veel religieuze orden en congregaties, ook van buiten de provincie, beschouwd als een vruchtbare regio voor geestelijke roepingen. 75 % van alle Limburgse mannelijke roepingen kwamen tijdens het interbellum uit die juvenaten. Dat hoge rendement voor religieuze orden en congregaties was voornamelijk te wijten aan hun rekruteringsijver en de bescheiden afkomst van de kandidaten. Daardoor bestond er bij de rekrutering van kandidaten ook veel concurrentie. Voor het bisdom dienden de bisschoppelijke colleges vooral roepingen voor de diocesane clerus te stimuleren. De leraren mochten evenwel leerlingen niet afbrengen van een missie- of kloosterroeping. Directeur Jan Toppet van het Sint-Lambertuscollege te Peer stond nochtans in het begin van de jaren twintig niet toe dat drie leerlingen een dag vrijaf namen om zich in te schrijven in het Sint-Antoniuscollege van de Minderbroeders te Lokeren. Hij had liever dat ze hun studies zouden verder zetten in het Sint-Jozefcollege te Hasselt om daarna verder te studeren voor diocesaan priester.

Om zijn rekruteringspositie tegenover de regulieren te verstevigen, besliste het bisdom Luik in 1932 dat het Klein Seminarie te Sint-Truiden, dat zich vanaf 1928 meer profileerde als opleidingscentrum voor priester-kandidaten, geen kandidaten meer mocht aannemen die hun studies waren begonnen in het juvenaat van de paters Salesianen te Hechtel en het alumnaat van de paters Assumptionisten te Zepperen. Die trokken met hun laag kostgeld vooral jongens aan uit minder gegoede sociale milieus. Enkele jaren later werd de maatregel enigszins versoepeld en dienden priester-kandidaten in elk geval de hoogste drie of vier humanioraklassen in het Klein Seminarie te volgen als ze een aanstelling als diocesaan priester ambieerden.

In de periode 1928-1950 telde het Klein Seminarie te Sint-Truiden 393 geestelijke roepingen, waarvan 289 voor de seculiere clerus (74 %) en 104 reguliere en missieroepingen (26 %). Het aantal geestelijke roepingen bedroeg er vanaf 1933-1934 tot 1940-1941 gemiddeld 23 per jaar; in de periode daarna tot en met 1949-1950 daalde dit aantal tot gemiddeld 15 per jaar. In laatstgenoemd jaar vormden de aspirant-geestelijken voor de

38 Henckens, M. e.a., *Intern bij de kruisheren moet je geweest zijn. 100 jaar internaat in het college van het Heilig Kruis in Maaseik 1897-1997* (Maaseik 1998) 79.

39 *Nu moet je blij en vrolijk zijn. 150 jaar Heilig-Kruiscollege in Maaseik* (Maaseik 2005) 264.

diocesane clerus voor het eerst een minderheid, wat de seminariedirectie weet aan de 'agressieve' rekruteringspolitiek van de regulieren. In 1945 klaagde de pastoor van Bo-cholt erover dat een jongen die te kennen had gegeven naar het Klein Seminarie te Sint-Truiden te gaan, door een broeder van de Christelijke Scholen die *'achter de jongen aan't visschen'* was, overgehaald werd om naar Groot-Bijgaarden te gaan. De meeste religieuze orden en congregaties konden na de oorlog minder kandidaten aantrekken uit hun traditionele rekruteringsgroep van minder gegoede families, mede omdat de verlaging van inschrijvingsgelden in het rijksmiddelbaar onderwijs voor die groep andere wegen tot middelbare studies bood. Het was ook opvallend dat parochies die een bisschoppelijk college in de buurt hadden, weinig of geen priester-kandidaten naar Sint-Truiden stuurden, terwijl andere waar dat niet het geval was vrijwel iedereen stuurden, ongeacht of ze al of niet uitzicht op een roeping boden. De vraag naar en het aanbod van katholiek middelbaar onderwijs en de duidelijke wil tot werven hadden dus een invloed op de geestelijke roepingen.

De geestelijke roepingen kwamen bijna volledig uit het katholiek onderwijs. Vanaf 1946 leverde het rijksnet in Limburg geen enkele priester-kandidaat. Het Sint-Michielscollege te Bree telde tussen 1881 en 1930 bij drie op vier laatstejaars een religieuze roeping. Het Sint-Lambertuscollege te Peer met een onvolledige humanioracyclus leverde tussen 1925 en 1940 39 roepingen, waarvan 21 voor het bisdom Luik en 18 voor negen verschillende religieuze orden en congregaties. In het Sint-Jozefscollege te Hasselt studeerden tussen 1919 en 1940 397 retoriceerlingen af, daarvan werden er 90, dat is 22,6 % tot priester gewijd. Het aantal leerlingen dat intrad in een klooster of missionaris werd, lag er veel lager: in de periode 1907-1932 was dat 6 % van de afgestudeerden. In de periode van 1920-1921 tot en met 1947-1948 kregen 35,2 % van de afgestudeerden van het Kruisherencollege te Maaseik hun priesterwijding, waarvan bijna de helft in dienst kwam van het bisdom. Het Sint-Jozefspensionaat van de broeders Hiëronymieten te Borgloon, dat geen klassieke studies inrichtte, zou per jaar gemiddeld slechts één à twee geestelijke roepingen hebben geleverd.

In de periode 1940 tot 1959 daalde in de katholieke colleges met een volledige klassieke humanioracyclus in Limburg het aantal seculiere roepingen met gemiddeld 33 priesterkandidaten per jaar tijdens de Tweede Wereldoorlog naar 28 in de jaren vijftig. Die evolutie was niet zoals vaak werd beweerd, te wijten aan het gebrek aan edelmoedigheid bij de jeugd of het zogenoemde morele verval, de brede gewijzigde maatschappelijke en economische context speelden daarbij een belangrijke rol. Naast een kerkelijke loopbaan, waarvan de aantrekkingskracht verminderde, waren er andere verruimde keuzemogelijkheden op onderwijs- en beroepsvlak. Een samenspel van factoren zoals de verzwakking van de religieuze vitaliteit, de geleidelijke desintegratie van de katholieke zuil en de toenemende staatsinterventie in het (middelbaar) onderwijs lagen daarbij aan de basis. De directeur van het Sint-Lambertuscollege te Bilzen zag in 1947 als mogelijke verklaring voor het dalend aantal

priesterkandidaten de (te) strenge selectie in de zesde en de vijfde Latijnse, waardoor jongens van goede wil werden ontmoedigd. Zijn collega van het Sint-Jozefscollege te Borgloon stak een beschuldigende vinger uit naar zijn retoricaleraar die - ondanks de gerechtvaardigde hoop op vele roepingen - tijdens het schooljaar slechts éénmaal dat onderwerp had aangeraakt.

De reinheid en tucht

De zedelijke opvoeding lag in het vrij katholiek onderwijs in het verlengde van de godsdienstige en moest priesterroeping en de katholieke levensovertuiging waarborgen. Om leerlingen zoveel mogelijk te vrijwaren van gevaarlijke invloeden van buitenaf, werden de contacten met de buitenwereld onderworpen aan een strikte regeling. Vooral bij internen was men bevreesd voor negatieve invloeden van buiten uit. De briefwisseling van de kostgangers werd nauwlettend in het oog gehouden. In het Kruisherencollege te Maaseik en in het Sint-Jozefsinstituut te Borgloon moesten de internen ca. 1890 maandelijks hun ouders of voogden schrijven; de directeur had het recht de correspondentie te openen. Voor het stiekem ontvangen, verzenden of bewaren van brieven, dagbladen, gezangen en boeken kon in het Kruisherencollege te Maaseik een kostganger definitief uit het college worden gezet. Alleen goedgekeurde lectuur mocht worden binnengebracht. In het Sint-Jozefscollege te Hasselt moesten de internen hun brieven onder open omslag afgeven en werd de inhoud min of meer gecontroleerd met de bedoeling '*aanduidingen over het karakter van de jongens te achterhalen*'.⁴⁰ Alleen boeken die in de les werden gebruikt, mochten door kostgangers van het Heilig-Hartcollege te Maasmechelen worden meegebracht.

Dagbladen hoorden niet thuis op school. In het Onze-Lieve-Vrouwecollege te Tongeren werden omstreeks 1900 geen dagbladen binnengelaten. In het Sint-Michielscollege te Bree enkel die waarop de ouders een abonnement hadden. In het Klein Seminarie te Sint-Truiden waren tot 1960 enkel tijdschriften van de Katholieke Studentenactie toegelaten; de voetbaluitslagen werden er elke maandagmorgen *ad valvas* geafficheerd.

Wat de cinema betrof, adviseerde het schoolreglement van het Sint-Michielsinstituut te Leopoldsburg in 1923 dat de broeders zouden 'inwerken' op hun leerlingen om ze weg te houden uit de bioscoopzalen: '*Geen verbod, omwille van de gebruiken van de ouders, maar overtuiging aankweken*'.⁴¹ Het bijwonen van film- of toneelvoorstellingen mocht voor leerlingen van het Kruisherencollege te Maaseik alleen gebeuren in 'katholieke' zalen. Bisschop Kerkhofs adviseerde ouders in een herderlijke brief van 4 december 1952 hun kinderen slechts

40 Hasselt, Archief Sint-Jozefscollege, Clement Hendrickx, *Memoires*, 107.

41 *Gedenkboek 50 jaar Sint-Michielsinstituut Leopoldsburg 1923-1973. Lager en Middelbaar onderwijs (Leopoldsburg 1973)* 15.

zelden naar de film te sturen 'want er worden, helaas, op het witte doek meer figuren gebracht van misdadigers dan van eerlijke lieden, en de atmosfeer waarin de filmen gedompeld zijn is er eerder één van leugen dan van waarheid, eerder van passie dan van plicht, van onzedelijkheid dan van deugd'.⁴² Initiatieven die in het kader van de Centrale Dienst voor Onderwijs- en Cultuurfilm werden genomen om de smaak van de jongeren te vormen, konden wel op zijn goedkeuring rekenen.

De leerlingen werden tot stiptheid gevormd. Elke activiteit had haar vast tijdstip en elke leerling zijn vaste plaats in de kapel, de eetzaal, de klas en de studiezaal. In sommige scholen kregen de jongens bij aankomst een nummer. Het Kruisherencollege te Maaseik gaf in de jaren vijftig alle leerlingen in de eetzaal een vaste plaats en ze kregen ook een eigen kastje waarin meegebrachte etenswaren zoals jam, broodbeleg, spek of worst werden opgeborgen. De scholieren moesten op hun plaats blijven zitten; hadden ze iets nodig dan staken ze hun kom in de hoogte. Binnen de schoolmuren diende ingetogenheid en stilte te heersen. In de kapel, de gangen, de studie en de slaapzaal was absolute stilte voorgeschreven, hoewel in de praktijk daar nogal eens van werd afgeweken. In rijen gaan staan was eveneens wet. In het Kruisherencollege te Maaseik kondigde een belsignaal het einde van de speeltijd aan, waarop de leerlingen zich klaar moesten maken om naar de 'rangen' te gaan; bij het tweede signaal dienden ze onmiddellijk de rijen te vormen, na het derde teken begaf iedereen zich in stilte naar de klas of de studiezaal.

Zowel in als buiten de school dienden leerlingen een deftig voorkomen te hebben: netjes gewassen en gekamd, verzorgde kleding en gepoetste schoenen. De innerlijke moreel gave houding moest men ook in het uiterlijk voorkomen laten weerspiegelen. Retoricaleraar Jozef Guisson van het Sint-Jozefscollege te Hasselt leerde zijn leerlingen goede manieren over 'hoe ons haar was geknipt of gekamd, hoe handen en nagels waren verzorgd, hoe we de lepel, vork of zakdoek hanteerden ... onze manier van gaan, staan, zitten ... zijn methode duldde geen latengaan'.⁴³ Met zijn smetteloze soutane, zijn hagelwitte boord en zakdoek, zijn gepolijste nagels en vingers introduceerde hij zijn leerlingen in 'welvoeglijk' eten of 'welluidend' de neus snuiten. Het fatsoen vormde voor de vaandeldragers van de toekomstige maatschappij hét middel bij uitstek om zich van de overige sociale klassen te distantieren.

In sommige scholen droegen de leerlingen een uniformpet, die al dan niet verplicht was gesteld. In het Kruisherencollege te Maaseik was vanaf ca. 1930 het dragen van een uniformpet verplicht; ze kon in de school zelf worden aangeschaft. Aan de hand van het aantal en de kleur van de sterren op de pet kon worden afgeleid tot welke afdeling en klas een leerling hoorde: gouden sterren voor de Latijnse klassen en zilveren voor de middelbare school; het aantal sterren vermeerderde naargelang de leerling in een hogere klas kwam.

42 Bree, Archief Sint-Michielscollege, *Herderlijk schrijven van Louis-Jozef Kerkhofs, bisschop van Luik, aan de geestelijken en gelovigen van ons bisdom*, 04.12.1952.

43 *Liber Amicorum* aan hoogwaarde heer kanunnik Jozef Guisson aangeboden ter gelegenheid van zijn 70e verjaardag 4 maart 1961 (Kasterlee 1961) 50.

De leerlingen van het Klein Seminarie te Sint-Truiden die een korte broek droegen, waren tijdens de Tweede Wereldoorlog verplicht daarbij lange kousen tot boven de knie te dragen. In het Sint-Hubertuscollege te Neerpelt gold: geen afgerolde kousen of opgerolde mouwen. Met de stofjas aan naar de kapel of de kamer van een leraar gaan, was niet toegelaten in het Onze-Lieve-Vrouwecollege te Tongeren. Dat was ook zo bij de Kruisheren in Maaseik, waar de leerlingen binnenshuis das en overjas achterwege moesten laten. Het dragen van politieke kentekens werd in de jaren dertig expliciet verboden. In het Klein Seminarie te Sint-Truiden werden vijf leerlingen die tijdens de prijsuitdeling een speldje met de Vlaamse leeuw droegen, aan de deur gezet.

Het collegeleven was geordend maar ook eenvoudig. De leerlingen werden tegen ontberingen gehard. Het wassen 's morgens gebeurde meestal op de slaapzaal, zonder waterleiding of verwarming. *'Er moest telkens een kan water gehaald worden, en 's winters stond dat vaak bevroren in de waskom'*, getuigde oud-leerling Max Wildiers, die in het begin van de jaren twintig op internaat zat in het Sint-Hubertuscollege te Neerpelt⁴⁴ (afb. 9). In het Heilig-Hartcollege te Maasmechelen konden kostgangers een stortbad nemen aan 2,50 BEF per keer. Een intern van het Kruisherencollege te Maaseik beschreef in de jaren vijftig de eenvoud van zijn chambrette als volgt: *'Metaalgrijs gekleurd zoals een oorlogsschip en voorzien van een wapperend gordijntje, kraakwit, bij de aanvang van 't trimester tenminste ... een bed voor niet te lange benen, een lavabootje voor een kattenwasje 's morgens, een schepje met een glas om echt water uit te drinken, een kastje om van alles in te hangen en een "nachtwachter" om in te ... De planken rondom werden aanvankelijk versierd met een kruisbeeld en naargelang men langer huurder was, met alle mogelijke trofeeën en klasfoto's'*.⁴⁵

De maaltijden waren sober. In het Klein Seminarie te Sint-Truiden waren 'kattenvlees', 'schoenlappen', 'de ideale schijf' of 'lavoisier' gangbare benamingen voor de 'lievelingsgerechten' van de internen. In het Kruisherencollege te Maaseik zaten de leerlingen met zes aan één tafel en kreeg iedere tafel één kom pudding, verdeeld in zes porties. *'We hebben vier jaar slecht brood met verzadigde vetzuren gegeten, kanunnikpaarse rodekool zonder suiker, stokvis en dingen die allemaal onduidelijk waren, maar toch wel voedzaam, neem ik aan'*, aldus oud-leerling L. Verbeeck over het Klein Seminarie te Sint-Truiden.⁴⁶

Ook buiten de school dienden de leerlingen blij te geven van orde en deftigheid. Wanneer leerlingen van het Sint-Jozefspensionaat te Borgloon rond de eeuwwisseling tijdens de wandeling een priester met het sacrament der stervenden of een lijkstoet kruisten, dienden ze een respectvolle houding aan te nemen door hun hoofd te ontbloten en/of te knielen. Voor de half-internen van die school was het verboden om te gaan met kinderen die bekend waren omwille van hun *inconduite*. De school verlaten werd er niet toegestaan met carnaval

44 *Dialogo*, contactblad Sint-Hubertuscollege te Neerpelt (Neerpelt 1982-1983) 2.

45 Henckens, 36.

46 Verbeeck, L., 'Omtrent', in J. Van Haver, *Voor U beminde gelovigen. Het Rijke Roomse Leven in Vlaanderen 1920-1950* (Tielt 1995) 164.

Afb. 8. Internen van het Heilig-Kruiscollege te Maaseik op weg naar het station, z.d.

en op zon- of feestdagen vóór tien uur. Voor leerlingen van het Kruisherencollege te Maaseik gold dat zij *'het hoofd ontdekken voor de oversten, de leraren, de surveillanten, de geestelijken en voor alle andere personen, die de betamelijkheid hun oplegt te groeten'*.⁴⁷ De internen dienden in de jaren vijftig tijdens de wandeling steeds netjes drie per drie te stappen. *'Het is strijdig met de welvoeglijkheid op straat te lopen, te fluiten, te hard te spreken of te schaterlachen'*, stond in het reglement van het Sint-Michielsinstituut te Leopoldsborg.⁴⁸ Een goede leerling toonde eerbied en respect voor zijn medemens en in het bijzonder gehoorzaamheid voor zijn meerderen. *'Nooit zullen zij tot een Broeder of een vreemdeling spreken met gedekten hoofde en zedige houding van handen. Komt de Bestuurder of iemand anders van aanzien in een plaats, waar de leerlingen vergaderd zijn, dan staan allen recht en groeten beleefd. Bij het heengaan van voornoemde personen, staan zij nog eens recht en groeten'*, luidde het.

De internen van het Sint-Jozefspensionaat te Borgloon werden wanneer ze in verlof gingen, door broeders Hiëronymieten begeleid tot in Luik, Hasselt of Maastricht. Het reglement van het Klein Seminarie te Sint-Truiden verbood leerlingen die alleen op *sortie* vertrokken of terugkwamen, in cafés of *cabarets* binnen te gaan. In 1884 werd schande gesproken over leerlingen van het seminarie die zich amuseerden met drank en vogelpik in het

47 Zoals noot 23.

48 Gent, Archief Provinciaal Broeders van Liefde, *Sint-Michielsinstituut Leopoldsborg, map 1923-1950*: Sint-Michielsgesticht. Lager en middelbaar onderwijs. Leopoldsborg. Reglement, z.d. [vóór 1947].

Afb. 9. Slaapzaal met 'chambretten' van het Sint-Hubertuscollege te Neerpelt, ca. 1920.

café van de tuinman van het seminarie en diens echtgenote. Door de Trudostad weerklonk het lied '*vive la jardinière*'.⁴⁹ Een andere herberg waar ze over de vloer kwamen, bleef open tot vier uur 's morgens en werd gehouden door '*une mauvaise feuille*' en vier jonge meisjes. Priesterroeping zou door dat bezoek in gevaar komen. De leerlingen van het Sint-Michielsinstituut te Leopoldsborg die van buiten de gemeente kwamen, hadden de plicht de goede naam en faam die de school had in de omliggende gemeenten, hoog te houden. Omdat ze meestal in groep naar school kwamen, dienden ze er zich van bewust te zijn dat 'vreemden' naar hun gedrag de school zouden beoordelen.

De leerlingen van het Sint-Michielscollege te Bree mochten na de avondstudie omstreeks zeven uur naar huis, waar ze verder dienden te studeren tot negen uur en de woning niet meer mochten verlaten. In Maaseik controleerden twee Kruisheren 's avonds of hun leerlingen thuis aan het werk waren. Het was hen immers verboden na schooltijd zonder ouders nog op straat rond te lopen of bezoeken af te leggen. Leerlingen die met de trein naar school kwamen, was het verboden te blijven rondsleren in de wachtzaal van het station (afb. 8).

In de zedelijke opvoeding stond de wilskracht om het goede te doen en het kwade te laten centraal. De wil moest naar het ethisch goede worden gericht en afgewend van neigingen die de moraliteit in gevaar brachten. Door wils- en karaktervorming verwierf de leerling

49 Luik, Bisschoppelijk Archief, *Fonds Montpellier*, 19: brief van H. Laminne aan het bisdom, 13.01.1884.

Afb. 10. Leerlingen van het Heilig-Kruiscollege te Maaseik verlaten de school via 'het poortje', z.d.

een zedelijke persoonlijkheid. Het routinematige dagverloop vroeg volharding en doorzettingsvermogen en sterkte de wilskracht. Er werd constant over gewaakt dat de leerlingen niet in contact zouden komen met het zedelijk 'verdorvene'. Schoonheid en reinheid waren een algemene geestelijke houding, waarvan seksuele kuisheid een bijzondere uitingsvorm was. Het aangeboren schaamtegevoel moest door opvoeding en oefening een innerlijke deugd worden van de jongere.

Om de morele gaafheid van de jongelingen te verzekeren werd gestreefd naar een doelmatige bescherming. Dat gebeurde met behulp van strenge tucht, voortdurende controle en bespieding en tal van preventieve maatregelen. 'Nu het gevaar zoo groot is en de zedeloosheid geen schaamte meer kent [is] streng verboden: cinema's of cafés, plaatsen waar slechte boeken worden verkocht of voor het venster uitgesteld liggen, te blijven staan of rond te wandelen voor cinema's of vensters waar onbetamelijke dingen verkocht worden', luidde het in het schoolreglement van het Sint-Jozefscollege te Hasselt op het einde van de Eerste Wereldoorlog.⁵⁰ Kruisheer Jan Engelen controleerde omstreeks 1950 bij gelegenheid van een circusvoorstelling op de markt te Maaseik of er leerlingen van het college van plan waren om naar binnen te gaan (afb. 10). De school had dat verboden omdat de dames die het trapezenummer uitvoerden té spaarzaam waren gekleed. Inbreuken tegen de goede zeden, het voeren van 'onbetamelijke' gesprekken of het meebrengen van 'zedeloze' lectuur werden vaak met uitsluiting

50 Hasselt, Archief Sint-Jozefscollege, *Losse stukken*: collegereglement, 10.09.1918.

bestraft. Het Sint-Trudoinstituut te Sint-Truiden verwijderde leerlingen die zich *'grootelijks plichtig maken aan ongodsdienstigheid, weerspannigheid, zedeloosheid of luiheid'*.⁵¹

Diepere en vertrouwelijke contacten werden met argusogen gevolgd. Wat de omgang met jongens onder elkaar betrof, gold: *'Zelden alleen, nooit met tweeën, altijd met drieën'*. Handspelen waren uit den boze: *'handspel was vies spel'*. Wanneer je een medeleerling al te vaak met de handen aanraakte op de schouder, rug of borst, was dat al snel verdacht in de ogen van de surveillant. Deze scrupuleuze houding hing samen met waarschuwingen voor *'bijzondere vriendschappen'*. Men werd geacht met iedereen om te gaan, maar met niemand een bijzonder emotionele band te hebben. Leerlingen in het Klein Seminarie te Sint-Truiden die steeds met dezelfde omgingen, konden daarvoor worden gestraft omdat ze de familiegeest verstoorden.

Enkele internaten verplichtten de kostgangers bij het wassen een badbroek aan te doen. De prospectus van het Heilig-Hartcollege te Maasmechelen stipuleerde een lang nachthemd en lange kousen boven de knie mee te brengen. *'Geen décolleté, geen korte mouwen, geen te korte broek, geen korte noch half-korte kousen maar wel reikend tot onder de knieën'*, schreef de directeur van het Sint-Hubertuscollege te Neerpelt voor, die verder stelde dat *'Bij spel en sport mag het wel eens anders, maar tijdens les en studie is een voorname houding vereist, al was het maar uit eerbied voor medemakers en leraar'*.⁵² Vooral in kostscholen heerste een seksueel-repressief klimaat. Diepgaande vriendschapsrelaties waren er wellicht een teken van internaatseenzaamheid en het gevolg van het systeem. De directeur van het Onze-Lieve-Vrouwecollege te Tongeren zond in 1938 een leerling weg omdat hij 's nachts naar de slaapkamer van een medeleerling was gegaan *'met inzichten die niet zuiver waren'*. Directeur Karel Vertessen van het Sint-Hubertuscollege te Neerpelt raadde zijn leerlingen aan *'buiten het college geen betrekkingen met vreemde jongens aan te gaan'*. Wanneer een leerling van het Sint-Michielsinstituut te Leopoldsburg iets *'onstichtends'* van een medeleerling hoorde of zag, mocht hij het niet verder vertellen, maar diende hij een leraar of de directeur in te lichten.

Zich beschermen tegen het seksueel 'gevaar' was meer een zaak van wilskracht dan een zaak van weten. Contacten met het andere geslacht werden bijzonder in de gaten gehouden. In het Sint-Lambertuscollege te Bilzen werd in september 1951 een leerling tweemaal betrapt in gesprek met een meisje. Omdat hij daarvoor straf kreeg en een *'algemene vermaning'* in de klas, besloot hij niet meer terug te komen op school.

Tegenover lichamelijke ontwikkeling en ontspanning bestond er een dubbelzinnige houding. De ontwikkeling van lichaamskracht via sport en spel was een middel om een goede gezondheid en dus fysieke 'schoonheid' te verkrijgen, ook al vormde dat een bedreiging voor de 'reinheid'. Een gezonde omgeving en aandacht voor de lichamelijke conditie

51 Groot-Bijgaarden, Archief Broeders van de Christelijke Scholen, *Sint-Truiden: Sint-Trudo*, 19: Prospectus Moderne Humaniora, z.d. [jaren twintig].

52 Neerpelt, Archief Sint-Hubertuscollege, *Circulaire aan de ouders*, einde schooljaar 1952-1953.

van de leerlingen kon bijdragen tot de goede reputatie van een school. 'Door zijne ligging in eene boschrijke, gezonde, Kempische landstreek, bevindt het College in een bijzonder gunstigen toestand, zoo voor de grondigheid der studiën als voor de gezondheid der leerlingen', luidde het in een prospectus van het Sint-Jozefscollege te Beringen.⁵³ Het internaat van het Sint-Maternuscollege te Tongeren kreeg dagelijks bezoek van een geneesheer. Het *bulletin* van de leerlingen vermeldde naast de studiegeest en het gedrag ook de gezondheidstoestand. In het Sint-Jozefspensionaat te Borgloon waren lichaams oefeningen verplicht: 'Balspel, rens spel en andere spelen verlustigen de vier dagelijksche speeltijden'.⁵⁴ Vooral voetbal en schaatsrijden, dat ook in de zomer werd beoefend, bleken geliefkoosde sporten. De leerlingen moesten er steeds spelen tijdens de recreaties: niet wandelen, niet gaan zitten, niet tegen de muren leunen, niet steeds met dezelfde *compagnons* samentroepen en dat ze 'altijd een omtrent gelijk getal Vlamingen, Duitschers en Walen in elk spel moeten hebben'.⁵⁵ In het Sint-Trudoinstituut te Sint-Truiden luidde het: 'Na de maaltijd gaan zij hunne boeken in de studiezaal dragen, stellen zich stilzwijgend in rang, en beginnen enkel het spel op het sein door de bewaker gegeven. Het spel is verplichtend onder den speeltijd, maar de leerlingen mogen hun spel en hunne speelmakkers zelf kiezen. Niemand zal van het spel ontslagen zijn ... tenzij met schriftelijke toestemming'.⁵⁶

Voetbal bleef ook na de Eerste Wereldoorlog de meest geliefde sport. In het Sint-Jozefscollege te Beringen gebeurde dat met typische balletjes die op school te koop werden aangeboden. De leerlingen van het Heilig-Hartcollege te Maasmechelen voetbalden met vier ploegen tegelijk en met twee doelmannen in elke goal, die er toch in slaagden de juiste bal op te vangen. Sommige directeurs verboden het balspel op de speelplaats; vaak om schade te vermijden. Dat was zo het geval in het Sint-Lambertuscollege te Bilzen omdat rondvliegende ballen er in 1950 een gevaar vormden voor de burens, de ruiten en de proeftuinen van de tuinbouwschool. In het Sint-Michielsinstituut te Leopoldsburg moesten de leerlingen zich onthouden van alle spelen, die voor 'deftige' jongens niet pasten: 'Op den grond te zitten of te liggen in modder te plassen, vadsig tegen de muren te leunen ...' waagspelen', spelen om geld, balspel te paard, elkaar dragen, de kleederen van anderen aandoen, vechten, ...'.⁵⁷ Bij de Kruisheren te Maaseik moesten leerlingen toelating vragen aan de surveillant om kledingstukken uit te doen. In die school stond er op de speelplaats één pomp waaraan 's zomers rijen jongens stonden aan de schuiven voor een 'frisse dronk'. Sommige leerlingen werden wel eens om

53 Beringen, Archief Sint-Jozefscollege, *Prospectus Sint-Jozefscollege te Beeringen*, z.d. [1907].

54 Sint-Niklaas, Generaalsarchief Broeders Hiëronymieten, *Borgloon*, 23: Pensionnat Saint-Joseph dirigé par les Frères Hiëronymites à Looz. Pensionaat Sint-Jozef bestuurd door den Broeders Hieronymieten te Borgloon, prospectus, z.d. [na 1907].

55 Sint-Niklaas, Generaalsarchief Broeders Hiëronymieten, *Borgloon*, 17: Pensionnat St. Joseph: règlement, z.d. [vóór 1914] en 69: Verslag der conferentiën, 03.02.1908.

56 Sint-Truiden, Archief Sint-Trudoinstituut, *Sint-Trudo's Gesticht. Regeltucht*, z.d. [vóór 1920].

57 Gent, Archief Provinciaal Broeders van Liefde, *Sint-Michielsinstituut Leopoldsburg*, map 1923-1950: Sint-Michielsgesticht. Lager en middelbaar onderwijs. Leopoldsburg. Reglement, z.d. [vóór 1947].

hen te pesten door leeftijdsgenoten met het hoofd 'onder de pomp gehouden'. Aan de toiletten mocht niet gesproken worden. '*Men zal in de nabijheid der privaten geen samenscholingen vormen, of dicht bij komen wanneer een ander er zich bevindt*', schreef het reglement in Leopoldsburch voor.⁵⁸ Leerlingen die meer dan drie minuten op de toiletten verbleven, konden in het Onze-Lieve-Vrouwecollege te Tongeren hiervoor worden gestraft.

Zwemmen kon in het Sint-Jozefscollege te Hasselt alleen met toestemming van de ouders. In het Sint-Lambertuscollege te Bilzen hield directeur Felix Vanderwegen regelmatig een moraliserende uiteenzetting over het nut en de nadelen van het zonnebaden. Directeur Karel Vertessen van het Sint-Hubertuscollege te Neerpelt vatte in 1936 het plan op om samen met zijn collega van de technische school in de naburige gemeente Overpelt een 'zwemdok' in te richten. Daarmee wilde hij het (gemengd) zwemmen en de daaraan verbonden zedelijke 'gevaren' in de rivier De Dommel een halt toeroepen. Bovendien vond hij dat de scholen niet afzijdig konden blijven voor de lichamelijke opvoeding. Door de grote investeringskosten en een discussie over wie de bewaking in het zwembad op zich zou nemen, verdween het initiatief in de doofpot. In de jaren vijftig waarschuwde directeur Jozef Stulens van laatstgenoemd college voor het gemengd zwemmen of tennissen; onderschat de meisjes niet, voegde hij eraan toe.

Roken was een prestigekwestie en werd beschouwd als niet schadelijk voor de gezondheid. De laatstejaars-internen van het Sint-Jozefscollege te Hasselt mochten in de jaren veertig elke donderdagavond één uur langer opblijven en hadden dan 'rookstudie', waarbij 'moest' worden gerookt. In het college van Tongeren was roken op straat, op de slaapkamer en in de toiletten verboden. De leerlingen van de hoogste vier klassen mochten in het Kruisherencollege te Maaseik roken tijdens de avondrecreatie. Aan de jongere leerlingen werd dit niet toegestaan; zij mochten ook geen rookwaren in hun bezit hebben. '*Roken was een must op het internaat. Het begon bij kruisheer Van Wegberg die je bij elke goede toets beloonde met een sigaret of zelfs een sigaar*', getuigde een oud-leerling.⁵⁹

Met raadgevingen oefenden de colleges ook tijdens de vakantie controle uit op de leerlingen. '*Ils éviteront soigneusement toutes les occasions de péché, surtout les mauvais compagnons, les mauvaises lectures et l'oisiveté. Ils s'abstiendront de fréquenter les estaminets. Durant ce temps, ils s'efforceront en outre de se montrer reconnaissants, respectueux et soumis envers leurs parents, d'observer la bienséance, de se bien conduire partout, de faire honneur à leur titre d'élève d'un collège épiscopal, de donner ainsi une bonne idée d'eux-mêmes et de l'établissement où ils reçoivent l'éducation*', schreef het reglement van het Sint-Michielscollege te Bree omstreeks 1900

58 Tongeren, Archief Onze-Lieve-Vrouwecollege, *Register met overtredingen van het reglement*, 02.07.1924-07.03.1928 en *Register Rapport*, 1928-1937; Gent, Archief Provinciaal Broeders van Liefde, Sint-Michielsinstituut Leopoldsburch, map 1923-1950: Sint-Michielsgesticht. Lager en middelbaar onderwijs. Leopoldsburch. Reglement, z.d. [vóór 1947].

59 Henckens, 85.

Afb. 11. Leerlingen van het Sint-Hubertuscollege te Neerpelt in de studiezaal, ca. 1920.

voor.⁶⁰ De directie van het Sint-Jozefsinstituut te Borgloon rekende op medewerking van de ouders door opmerkingen over het gedrag van hun kinderen tijdens de vakantie op daarvoor bestemde formulieren ondertekend terug te bezorgen.

De ijver

Een groot gedeelte van de dag was toegemeten aan studie. De studieijver van de leerling was een waardemeter van zijn wilskracht. De afgeslotenheid van de buitenwereld en van de 'wereldse' ontspanning bevorderden de concentratie en het hard studeren (afb. 11). *'Het strijdt tegen de wellevendheid uit de vensters te kijken, en het hoofd met te veel nieuwsgierigheid om te draaien. Leerzuchtige jongens zien niet naar hetgeen rondom hen geschiedt; zij houden zich enkel bezig met hun werk'*, stelde het reglement van het Sint-Michielsinstituut te Leopoldsborg.⁶¹ Competitie werd gezien als een middel om het beste in de leerling te halen en sloot aan bij de

60 Bree, Archief Sint-Michielscollege, *Règlement des élèves du collège St-Michel à Bree*, z.d. [ca. 1900].

61 Zoals noot 28.

jongensnatuur van te willen overheersen. Het stimuleren van de onderlinge wedijver werd gezien als een ideale voorbereiding op het leven in de maatschappij. Het was overigens een hele kunst om die competitiehouding te verbinden met de (christelijke) naastenliefde en de zorg voor de zwakkeren.

Waar de godsdienstige opvoeding er één was van gebod, was de zedelijke er één van verbod. Orde en tucht stonden centraal, bij voorkeur in een sfeer van relatieve gemoedelijkheid. De ideale opvoeder toonde een beheerst en natuurlijk gezag. Beter dan een agressief dreigement kon een zalvend woord of een vriendelijke uitdrukking de leerlingen motiveren en de orde ten goede komen. Een té sterke beklemtoning van het kwaad waartegen leerlingen met alle mogelijke middelen moesten worden beschermd, kon leiden tot geestelijke dwang. Een gemoedelijke atmosfeer en een uitgesproken familiegeest leverden de beste resultaten op. Een al té grote familiariteit met de leerlingen daarentegen kon leiden tot onbeschaamd gedrag van hun kant. Een discipline die '*régulière, forte mais paternelle*' was, gold als het ideaal.⁶²

De tuchthuishouding was gebaseerd op een hiërarchie van straffen en beloningen, zonder dat er evenwel sprake was van een soort van *code scolaire* waarin elke overtreding een overeenkomstige straf kreeg toebedeeld. Een reglement uit 1901 in het Sint-Jozefspensioonaat te Borgloon adviseerde enerzijds zware straffen en vooral lichaamskastijdingen te vermijden zoals bijvoorbeeld bij koud weer de leerlingen te lang buiten te laten staan, maar sprak zich anderzijds uit voor een minimum strafduur van tien minuten voor het *signum*, een verklikkingsmiddel voor overtredingen van het reglement.

Een systeem van goede en slechte punten bevorderde de spaarmentaliteit en vormde een soort nevencompetitie van de leerprestaties. In de meeste scholen van middelbaar onderwijs voor jongens in Limburg kregen de leerlingen wekelijks een *bulletin* over gedrag en vlijt. In het Sint-Trudoinstituut te Sint-Truiden werden godsvrucht, werkzaamheid, orde en beleefdheid ieder gequoteerd op 100 punten. '*De leraars trachten de leerlingen werkzucht in te boezemen en onder hen een hoffelijken wedijver te doen heerschen ... de jongelingen die niet veel leerriever doen blijken, zijn, vooral in den beginne, het voorwerp eener bijzondere zorg vanwege de leraars*', luidde het in de prospectus.⁶³

Een *carte d'honneur* uit 1894 vermeldde op telkens 150 punten de resultaten voor godsvrucht, goed gedrag, studiejiver en beleefdheid van iedere leerling in het Sint-Jozefsinstituut te Borgloon. De leerlingen die zich uitmuntend hadden gedragen, kregen in deze school een rood lintje opgespeld. Omdat dit onvoldoende de competitiegeest bleek aan te wakkeren, werd het gebruik in 1902 afgeschaft en vervangen door een systeem van maandkaarten. Uitgaan met zijn ouders werd enkel toegestaan aan een leerling die bij de laatste maandelijkse proclamatie een kaart van eerste, tweede of derde graad had behaald.

62 Tongeren, Stadsarchief, *Fonds Thijs deel XI: onderwijs Tongeren*: Prospectus collège St-Materne sous la direction des jésuites à Tongres, 15.07.1881.

63 Groot-Bijgaarden, Archief Broeders van de Christelijke Scholen, *Sint-Truiden. Sint-Trudo*, 57: prospectus, z.d. [1904-1905].

In het Klein Seminarie te Sint-Truiden werden het gedrag en de studiejijver van de leerlingen aangegeven met drie cijfers op tien voor studie, klas en tucht. De externen van buiten de stad kregen twee cijfers, omdat studie bij tucht werd gerekend. Leerlingen met het cijfer nul hadden zeer zware fouten gemaakt en zich herhaaldelijk slecht gedragen. Wanneer de internen op het einde van elke maand voor één van de drie cijfers geen zes of meer behaalden, mochten ze niet naar huis. Het quoteringsysteem met drie cijfers op tien per week werd ook in andere bisschoppelijke colleges toegepast. Het Sint-Jozefscollege te Beringen gebruikte omstreeks 1910 gekleurde kaarten om 'klas, studie, gedrag, regelmatigheid en wellevendheid en taalgebruik' van de leerlingen maandelijks te beoordelen. Een rode kaart betekende zeer goed, een gele goed en een grijze slecht. De kleur bepaalde gunsten of beperkingen: een rode kaart betekende dat een intern één zondag per maand naar huis mocht gaan; bij een grijze kaart was het hem bij het bezoek van zijn ouders niet toegestaan de stad in te gaan; een extern moest in dat geval een aantal uren op donderdag en zondag nablijven. Bij de Kruisheren te Maaseik maakte het collegereglement van 1892 voor gedrag en studiejijver een onderscheid in vijf categorieën.

In het Sint-Maternuscollege te Tongeren werden overtredingen van het reglement gesanc-tioneerd met een geldboete: de handen in de broekzakken houden werd beboet met 0,05 BEF; hetzelfde bedrag stond op het laten vallen van een biljartbal, het gooien met brood of andere voedingswaren kostte 0,10 BEF. De externen konden er wekelijks twee erekaarten verdienen 'comme témoignage de leur travail assidu et de leur bonne conduite'⁶⁴ (afb. 12). De directie van de school verwachtte dat de ouders elke week informeerden naar die erekaarten en rekende op hun medewerking om de tuchtregels te eerbiedigen als 'sauve-garde des bonnes études'.

In het Sint-Jozefscollege te Hasselt kregen de leerlingen na de Eerste Wereldoorlog een wekelijks rapport waarin met een kleurencode telkens een cijfer voor gedrag, klas en studie werd toegekend: rood voor 16-20, groen voor 11-15, blauw voor 6-10 en grijs voor 0-5. De internen moesten voor elk 'onderdeel' minstens zestien hebben om hun *sortie* te verdienen; de externen kregen voor een 10 één uur strafstudie, voor een 5 of minder twee uur. Ook in andere internaten was op bezoekdagen met ouders de stad ingaan of het toekennen van een *sortie* gekoppeld aan 'bevredigende' punten voor gedrag. In het Onze-Lieve-Vrouwecollege te Tongeren werden de internen na de Tweede Wereldoorlog op vrijdag tussen 16 en 17 uur ingelicht of ze strafstudie hadden en dus op school moesten blijven; tijdens de avondstudie van 17 tot 19 uur konden ze dan hun ouders inlichten als ze niet naar huis mochten komen.

De rapporten van het Sint-Jozefsinstituut te Borgloon die een onderscheid maakten tussen 'verstandsvakken' en 'vaardigheidsvakken' quoteerden met een cijfer van 1 (zeer goed) tot 4 (onvoldoende) voor gedrag, vlijt, wellevendheid, orde en stiptheid van de leerlingen. Spreuken als 'Doe niet voornaam, wees het' en 'Beter groot in kleine zaken, dan klein in grote' die op de rapporten voorkwamen, konden een extra stimulans geven.⁶⁵ In het Sint-Michiels-

64 Melle, Archief Jozefieten, *Tongeren A-D: Collège St Materne, à Tongres, externat*, z.d.

65 Sint-Niklaas, Generaalsarchief Broeders Hiëronymieten, *Borgloon*, 19: schoolrapporten, z.d. [vóór 1940].

Afb. 12. Erekaart behaald door een leerling van het Sint-Maternuscollege te Tongeren, 1890.

instituut te Leopoldsborg stelde de directeur in 1953 met voldoening vast dat de plechtige proclamatie van de maandcijfers in een volle zaal een gunstig effect had op de studiejiver. Verdienstelijke leerlingen konden in het Sint-Jozefscollege te Hasselt genieten van een vermindering van inschrijvingsgeld voor een meerdaagse excursie tijdens de vakantie naar het Luxemburgse Berdorf.

De ultieme straf was wegzending. In het Onze-Lieve-Vrouwecollege te Tongeren en in het Sint-Jozefsinstituut te Borgloon werd dit middel tegen leerlingen die zich 'wederspannig', onzedig of voortdurend lui gedroegen tot het uiterste verdaagd en 'met alle mogelijke voorzorgen genomen om de eer der families niet te kwetsen'.⁶⁶ Een intern van het Sint-Jozefscollege te Hasselt die een *feuille littéraire* door een externe leerling liet meebrengen, werd nadat hij

66 Tongeren, Archief Onze-Lieve-Vrouwecollege, O.-L.-Vrouwecollege, Tongeren, prospectus pensionaat, z.d. [vóór 1913-1914]; Sint-Niklaas, Generaalsarchief Broeders Hiëronymieten,, Borgloon, 23: Pensionnat Saint-Joseph dirigé par les Frères Hiëronymites à Looz. Pensionaat Sint-Jozef bestuurd door den Broeders Hieronymieten te Borgloon, prospectus, z.d. [na 1907].

eerst van zijn klastitularis een flinke rammeling had gekregen *'dat er litteekens overbleven'*, naar de directeur gezonden die hem *'zijn vrijbrief heeft geschonken en nu mag hij geenen voet meer in 't Gesticht zetten'*.⁶⁷

De prijsuitdeling op het einde van het schooljaar vormde de apotheose van de wedijver en competitie waarbij de individuele en collectieve prestaties trots werden geëtaleerd. Omdat het welslagen van de plechtigheid in aanwezigheid van kerkelijke en wereldlijke personaliteiten in belangrijke mate de degelijkheid van de school naar buiten toe bepaalde, werd ze tot in de kleinste details voorbereid. De leerlingen zorgden voor enige ontspanning door muziek, toneel of letterkundige werken. In het Sint-Jozefscollege te Hasselt eiste de directeur dat zijn personeel door het dragen van een *mantelet* bij de prijsuitdeling blijk gaf van een zekere status. Leerlingen van die school die naar het podium kwamen, mochten niet vergeten een lichte buiging te maken vóór en nadat ze hun prijs of diploma in ontvangst namen; aangeraden werd hierbij handschoenen te dragen. Ook in het Sint-Jozefsinstituut te Borgloon kregen de leerlingen vooraf instructies over hoe zich te gedragen tijdens de prijsuitdeling: *'Den president groeten, beneden de trappen 1 meter er af, waar den Heer die de prijzen geeft groeten, bij 't komen en 't weggaan, het publiek groeten'*.⁶⁸ In het Sint-Hubertuscollege te Neerpelt gold in 1952 volgende regeling: *'In 't voorbijgaan buigt eenieder voor Monseigneur en wie van hem boeken of diploma ontvangt, doet dat knielend op één knie'*.⁶⁹ Om bepaalde ouders niet te kwetsen, werden in het Sint-Trudoinstituut te Sint-Truiden alle leerlingen op het podium geroepen. Na afloop van de plechtigheid in 1887 was de directeur ontevreden over het al te enthousiaste applaus van de leerlingen: *'Il importe de prévenir les élèves de ne pas applaudir tout ecclésiastique qui entre dans la salle, mais seulement le Doyen'*.⁷⁰ Sommige leerlingen gedroegen zich ook onbeleefd bij het afhalen van hun prijs.

Verdienstelijke leerlingen kregen een prijs, meestal in de vorm van een boek. Een gedrukt palmares vermeldde per leerling en per vak de prijzen die hij behaalde (afb. 13). Afgestudeerden kregen een diploma. Ondanks de geringe waardering door de leerlingen voor de inhoud van de prijsboeken werden er grote kosten voor gedaan. Het Kruisherencollege te Maaseik kende speciale prijzen toe aan leerlingen die voor godsdienst het meest aantal punten van de klas behaalden en aan hen die *'geen enkele noot verloren en op wier gedrag en studiejver niet de minste aanmerking is gemaakt'*.⁷¹ Het bisdom bepaalde in 1926 dat omwille van de economische crisis slechts één boek aan elke *'laureaat'* mocht worden toegekend.

67 Hasselt, Archief Sint-Jozefscollege, *Dagboeken L. Schutjes*, deel 5, 1916.

68 Sint-Niklaas, Generaalsarchief Broeders Hiëronymieten, 157: *Prijsboek van St-Jozef (Borgloon)*, 1913-1914 t.e.m. 1947-1948.

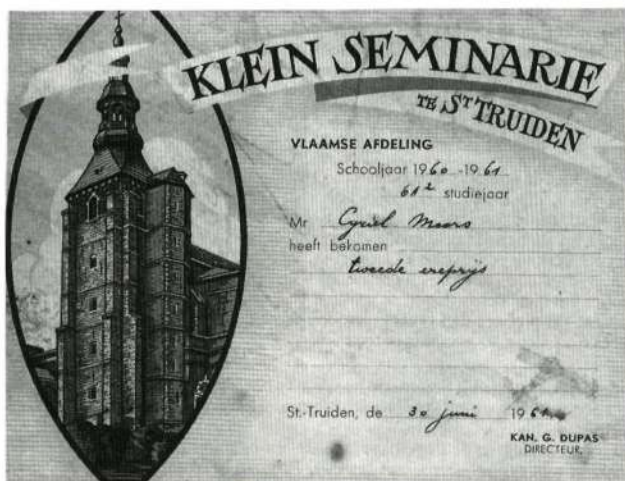
69 Neerpelt, Archief Sint-Hubertuscollege, A3: Opmerkingen van directeur Stulens voor de prijsuitdeling, 1952.

70 Philippaerts, J. en R. Geerdens, *Honderd jaar Broeders van de Christelijke Scholen, 1885-1985* (Sint-Truiden 1985) 30.

71 Maaseik, Archief Kruisherencollege, *Register plechtige prijsuitdelingen, 1901-1915*.

Afb. 13. Tweede Ereprijs Vlaamse Afdeling van het Klein Seminarie te Sint-Truiden, 1960-1961.

Het traditionele banket werd afgeschaft en de tekst en oplage van het palmares dienden tot een strikt minimum te worden beperkt. In 1946 mocht enkel een boek worden gegeven aan de leerling die de eerste prijs '*in uitmuntendheid*' had behaald. Directeur Hubert Driessen van het Sint-Jan Berchmanscollege te Genk pauzeerde opzettelijk bij de naamafroeping van een leerling die 80 % of meer had behaald om zo een massaal applaus uit te lokken.

Geluiden na de schoolbel

Wat de para-scolaire activiteiten betreft, maken we een onderscheid tussen sportbeoefening, toneel, jeugdbeweging en muziek. De letterkundige verenigingen die in de negentiende eeuw in het Klein Seminarie te Sint-Truiden, het Kruisherencollege te Maaseik en het Sint-Jozefscollege te Hasselt een belangrijke bijdrage leverden tot het Vlaamse bewustwordingsproces bij leerlingen, verloren na de Eerste Wereldoorlog een groot deel van hun aantrekkingskracht. Zoals vermeld, was de houding tegenover lichamelijke ontspanning dubbelzinnig. Sport en spel konden enerzijds bijdragen tot de fysieke ontwikkeling en waren bevorderlijk voor een goede gezondheid, maar vormden anderzijds ook een bedreiging voor de studiegeest en de moraliteit. Sport had te maken met 'overdreven' competitie, individualisme, brutaliteit en geldgewin. Daarom was het de leerlingen in veel scholen uitdrukkelijk verboden om aan competitiesport in clubverband te doen. Toch werd in nogal wat jongensscholen voor middelbaar onderwijs aan sport gedaan, zeker in die waaraan een internaat was verbonden. Dat gebeurde op een beheerste en beheersbare wijze. Sport werd beoefend buiten de schooluren door een beperkt aantal leerlingen en in het katholiek onderwijs onder toezicht en/of actieve medewerking van de geestelijkheid. Het ging daarbij niet om de sport om de sport maar als een zinvolle vormende vrijetijdsbesteding. Waarden als fair play, ploeggeest, collectieve inzet en discipline werden op die manier overgedragen. Bovendien kon het uitleven via de sport seksuele gedachten onderdrukken en op die manier bijdragen tot een 'zuivere' moraliteit. In de jaren twintig en dertig speelden katholieke kostscholen een pioniersrol in de ontwikkeling van het voetbal. In het Klein Seminarie

te Sint-Truiden was het traditie dat bij het feest van de directeur de 'humanisten' en de 'filosofen' het tegen elkaar opnamen in een plaatselijk voetbalstadion, 'en de roep "*Filo! Filo! ...*" of "*Huma! Huma!*" kon je tot in Ulbeek horen'.⁷² Vooral in de jaren vijftig werden 'turndemonstraties' georganiseerd ter gelegenheid van de prijsuitdeling of andere schoolfeesten. In het vrije net toonden ze in het kader van de schoolstrijd de 'kracht' van het katholiek onderwijs aan.

Toneelspelen in schoolverband kwam in de meeste scholen voor middelbaar onderwijs sporadisch aan bod om een plechtigheid als de prijsuitdeling of het feest van de directeur op te luisteren. In sommige gevallen konden onder leiding van geestdriftige leraren die initiatieven uitgroeien tot een échte toneeltraditie. Gemengde voorstellingen in de colleges werden door het bisdom verboden. Enkel voor grote literaire stukken konden *travestis* worden ingeschakeld. Priester-leraren mochten zich niet inlaten met gemengd toneel; dat was eventueel een taak voor leken. Welk college was overigens voldoende voorzien van kleedkamers om een behoorlijke gemengde opvoering te geven en zouden de leraren wel achter de schermen wegblijven, zo vroeg de diocesane overheid zich af.

In het Kruisherencollege te Maaseik schreven vóór de Eerste Wereldoorlog leerlingen die lid waren van de Academie zelf toneelstukken, waarvan er enkele werden uitgegeven. In 1943 geraakte de toneelreputatie van het Sint-Hubertuscollege te Neerpelt verspreid over heel Limburg met een twintigtal opvoeringen van *Mariken van Nieumeghen*. Drijvende kracht voor het leerlingentoneel was priester-leraar Jozef Neyens. De rol van Marieke werd gespeeld door een leerling, 'wiens vertolking het publiek zo in de ban sloeg dat er in sommige zalen werd gewed dat Marieke niet door een student maar door een meisje werd gespeeld en de naam van de student slechts *pro forma* op 't programma stond'.⁷³

Net zoals toneel werden koor of fanfare ingeschakeld om een feestelijk tintje te geven aan grote godsdienstige plechtigheden, turnfeesten of prijsuitdelingen. De repetities boden de mogelijkheid om de lange speeltijden of de studie te onderbreken. Wie aanleg had voor muziek, werd meestal ontdekt via de muzieklessen. Het succes van de muzikale ensembles werd gehypothekeerd door personeelwisselingen en het feit dat de leerlingen er slechts een korte periode deel van uit maakten, wat het verwerven van 'concertervaring' beperkte. In scholen met internaat vormden de dure privélessen piano, viool, notenleer en blaasinstrumenten een factor in de sociale differentiatie tussen leerlingen.

Sinds het einde van de negentiende eeuw bestond in het Sint-Jozefscollege te Hasselt een harmonie, die, met een korte onderbreking als gevolg van de Tweede Wereldoorlog, tot

72 Van Vinckenroye, 21 [getuigenis over de jaren vijftig]. 'Humanisten' verwijst naar de leerlingen die in het middelbaar onderwijs de klassieke humaniora volgden; 'filosofen' verwijst naar de studenten van de tweejarige filosofie-afdeling als voorbereiding op het priesterschap.

73 Janssenswillen, Paul, *Het Sint-Hubertuscollege te Neerpelt. Historiek van het "eerste Vlaams college" 1910-1957*. K.U.Leuven Faculteit Letteren en Wijsbegeerte Departement geschiedenis, onuitgegeven licentiaatsverhandeling (Leuven 1986) 133-135.

1951 actief bleef. Het Hasseltse collegekoor beperkte vanaf het begin van de jaren vijftig zijn werking niet langer tot de school zelf, maar verleende in heel de provincie medewerking aan religieuze en profane feestelijkheden. Kort na de bevrijding in 1944 richtte priesterleraar Theo Max een fanfare op in het Sint-Jan Berchmanscollege te Genk, die in 1954 werd opgevolgd door een 'trompetterskorps'. De fanfare van het Sint-Hubertuscollege te Neerpelt was vooral een gelegenheidsensemble: '*Vandaag repetitie en morgen de straat op, al wat blazen kon blies*'.⁷⁴

De Katholieke Vlaamse Studentenbeweging, waarvan naar schatting drie vierden van de katholieke collegeleerlingen in Limburg lid was, hielp tijdens de vakantie leerlingen op het 'juiste' pad te blijven. Het was een gezamenlijke organisatie van katholieke scholieren, seminaristen en studenten die vooral in de laatste decennia van de negentiende eeuw tot ontwikkeling kwam. In Limburg hadden seminaristen een belangrijke inbreng en kon de beweging zich beroepen op hoge kerkelijke steun. De plaatselijke bonden in colleges of gemeenten vormden de hoeksteen van de vereniging en werden gekarakteriseerd door hun autonome werking. Via gouw- en landdagen en specifieke tijdschriften werden binnen en tussen de plaatselijke bonden contacten gelegd. In 1903 kreeg de Katholieke Vlaamse Studentenbeweging een nationale overkoepeling met de oprichting van het Algemeen Katholiek Vlaams Studentenverbond. Met vorming en actieve inzet trachtte het een Vlaams en katholiek waardenpatroon bij te brengen.

De in 1884 opgerichte Jonge Klauwaerts te Hasselt, die zowel leden rekruteerde uit het plaatselijke Sint-Jozefscollege als uit het Koninklijk Atheneum aldaar, was de eerste katholieke Vlaamse studentenbond in Limburg. In 1900 stichtte seminarist Jan Beets naar het voorbeeld van zo'n vereniging in Sint-Truiden de *Erewacht van Onze Lieve Vrouw*, een bond die Tongerse scholieren, voornamelijk van het plaatselijke Onze-Lieve-Vrouwecollege, in het spoor van hun katholieke opvoeding een aangename ontspanning tijdens de vakanties wilde bezorgen. Directeur Fritz Goffin van het Sint-Michielscollege te Bree nam in 1902 een gelijkaardig initiatief met de oprichting van de *Eerewacht van het H. Hart*. Wekelijks was een vergadering gepland met godsdienstige vorming, daarnaast werden ook ontspannende activiteiten georganiseerd. In 1909 waren er in de provincie Limburg zestien plaatselijke studentenbonden actief.

In het katholiek onderwijs werd lidmaatschap van para-scolaire verenigingen afhankelijk gesteld van voorafgaandelijke toestemming van de schooldirectie. Het bisdom kantte zich tegen jeugdverenigingen die niet in het kader van de Katholieke Actie waren georganiseerd. Dat gold in de eerste plaats voor het Algemeen Katholiek Vlaams Studentenverbond (AKVS), waarvan vanaf 1931 lidmaatschap werd verboden. In Limburg was de katholieke studentenbeweging in 1925 afgescheurd van het AKVS en opgenomen in het Limburgs Katholiek Vlaams Studentenverbond, dat deel uitmaakte van het Jeugdverbond voor Ka-

74 Ibidem, 137.

tholieke Actie en evolueerde naar de Katholieke Studentenactie (KSA). Het bezit van de 'anti-vaderlandse' *Blauwvoetagenda* van het AKVS was zowel in het rijks- als in het vrije net niet toegelaten.

Het Klein Seminarie te Sint-Truiden was vanaf de jaren dertig een bastion van Katholieke Actie, waar ook het provinciaal secretariaat van de KSA haar zetel had. In het Sint-Jozefscollege te Hasselt was tijdens de Tweede Wereldoorlog gemiddeld ca. 17 % van de leerlingen aangesloten bij de plaatselijke katholieke studentenbond de Jonge Klauwaerts. Priester-leraren traden vaak op als proost in de jeugdbeweging, wat een steun betekende voor de jonge onervaren leiders en de continuïteit ten goede kwam. De colleges boden ook vaak vergaderfaciliteiten. Dat er een nauwe band bestond tussen school en studentenbeweging, bleek bijvoorbeeld ook uit het feit dat een maatregel van tijdelijke schorsing van een leerling van het Onze-Lieve-Vrouwecollege te Tongeren in 1930 ook werd toegepast in de plaatselijke studentenbond. Onder impuls van priester-leraar Jozef Neyens werd in het Sint-Hubertuscollege te Neerpelt ook tijdens het schooljaar aan KSA gedaan, met onder andere een missieweek, tucht- en stijlproeven waarbij de deelnemers beloofden het schoolreglement stipt na te leven en de publicatie van het collegeblad *Strijd*. Ook in het Kruisherencollege te Maaseik was er een KSA-werking tijdens het schooljaar.

In de colleges van Hasselt, Bree, Beringen en Maaseik bestond er sinds de jaren twintig scouting. Naar aanleiding van een congres van de Katholieke Vlaamse Landsbond dat met Pinksteren 1921 in Hasselt werd georganiseerd, viel de pas opgerichte plaatselijke scoutsgroep uiteen. De scouts die leerling waren aan het Sint-Jozefscollege te Hasselt, scheurden zich af van die van het plaatselijke atheneum en vormden de Eenheid Sint Joris. Tussen de katholieke studentenbond de Jonge Klauwaerts en de scoutsgroep bestond er een goede verstandhouding. Spilfiguur en provinciaal aalmoezenier van de Baden-Powell Belgian Boy and Sea Scouts was priester-leraar Ludovic van Winkel van het Sint-Jozefscollege te Hasselt. In de schoot van de katholieke studentenbond Frisse Heikracht van Bree werd in 1921 een padvindingsafdeling opgericht, die na amper zeven jaar werking stil viel. Naar aanleiding van de viering van het 100-jarig bestaan van België ontstond in Bree opnieuw een scoutsgroep die het gevolg was van een scheuring binnen de studentenbond Frisse Heikracht. De franskiljonse padvindingsgroep kon op niet veel sympathie rekenen van de leraren van het plaatselijke Sint-Michielscollege. Binnen het Jeugdverbond voor Katholieke Actie werd scouting gezien als een hulpwerk, ondergeschikt aan de eigenlijke Katholieke Actie-werken. Vanaf 1927 startte het Sint-Jozefscollege te Beringen onder leiding van een priester-leraar met scoutswerking. In maart 1931 stichtten de Kruisheren te Maaseik een scoutsgroep in hun college, die aanvankelijk niet enkel voor leerlingen van de school openstond. In Neerpelt werden een jaar later de Dietse Dommelscouts opgericht die vooral leerlingen uit het plaatselijke Sint-Hubertuscollege rekruteerden. De scoutsgroep was tegelijkertijd studentenbond en was zoals de meeste Limburgse studentenbonden een vakantiebond, wat afweek van de optiek van scouting, waar in de regel heel het jaar door werd gewerkt.

In deze paragraaf onderzochten we in welke mate de opdrachtverklaring of de formele identiteit van het katholieke opvoedingsproject beantwoordde aan de alledaagse pedagogische realiteit of empirische identiteit. Dekte de vlag van de school ook de lading? Of anders gezegd hoe werden de wenselijke grondwaarden van het opvoedingsproject vertaald naar de werkelijke schoolcultuur? Het hele katholieke onderwijs stond duidelijk in het teken van de godsdienstig-zedelijke opvoeding. Elk onderwijsvak kreeg zijn volle betekenis in het licht van het godsdienstige. Bovennatuurlijke middelen zoals de mis, de biecht en het gebed, en natuurlijke middelen als onderwijs, tucht en studie voedden de leerlingen op tot een christelijke levenswandel. Het religieuze klimaat in de katholieke scholen doordeesde heel het schoolleven. De kerkelijke kalender met de dagelijkse mis en religieuze feesten stroomlijnde het pedagogisch leefklimaat, ook voor de externen. Daarnaast waren een streng controlesysteem en een ijzeren discipline eveneens kenmerken van het collegeleven. Op het vlak van moraal en goede zeden trad men zeer nauwlettend en controlerend op. In de opvoeding werd de wil naar het zedelijk goede gericht. Voor de Kerk had deze katholieke totaalopvoeding eeuwigheidswaarde.

De traditie in de kering: het opvoedingsproject uit balans

Over het algemeen wordt aangenomen dat de levensbeschouwelijke ontwikkeling in het onderwijs de levensbeschouwelijke ontwikkeling in de maatschappij volgt. De grondslagen van het opvoedingsproject van het katholieke onderwijsnet bleven in de jaren zestig weliswaar behouden, maar geraakten meer uit balans. Terwijl de maatschappelijke achtergrond sterk wijzigde, hield het katholieke net vast aan traditionele, altijd en universeel geldende pedagogische waarden en regels. Leidde dit buiten zichzelf en het boven de tijd plaatsen niet tot een toenemende vervreemding tussen de school en de buitenwereld? In welke mate werden in die sterk gewijzigde samenleving van de jaren zestig de van bovenaf opgelegde waarden en regels (nog) vertaald in de concrete schoolpraktijk? En was er op dat vlak sprake van continuïteit of discontinuïteit?

Traditioneel wenste het katholiek middelbaar onderwijs de gedoopten te vormen tot belijdende kerkleden en beoogde het vooral een morele en religieuze opvoeding die veel minder ten dienste stond van de eisen van de arbeidsmarkt. In de opvoedingsleer stond opvoeding totaal in dienst van het bovennatuurlijk einddoel, namelijk het bereiken van de eeuwige zaligheid. Met het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965) kreeg het begrip 'opvoeding' een ruimere invulling en was de katholieke school in de eerste plaats een school. De school was er voor de leerlingen, niet de leerlingen voor de school. Men kreeg meer oog voor de uniciteit van elke (katholieke) school op zich.

De toenemende aanwezigheid van lekenleraren in de katholieke school, samen met de groter wordende levensbeschouwelijke heterogeniteit van leerlingenpopulatie en

ouders, zetten het katholieke karakter van de katholieke school onder druk. Tegenover de polyvalente geestelijken die de beste garantie boden voor een christelijke opvoeding, bevorderde de specialistische instelling van de vaak pas afgestudeerde lekenleraren weliswaar de professionalisering, maar dit ging onrechtstreeks ten koste van het katholieke karakter van de school die meer versplinterde. Tegen de achtergrond van secularisering, religieuze onverschilligheid en ontkerkelijking in de samenleving waarbij de rituele beleving van het katholicisme grotendeels wegviel, scheen de geestelijke in het middelbaar onderwijs veel van zijn functie als bezieler van het katholieke opvoedingsproject te verliezen. Gepoogd werd ook lekenleraren 'te doordringen van hun roeping' als godsdienstige en morele opvoeders van de jeugd. De persoonlijke eigenschappen en het gemeenschapswerk waaraan een opvoeder moest voldoen, golden ook voor hen. Bovendien werd hen ingeprent dat zij net zoals hun collega-geestelijken gehoorzaamheid waren verplicht aan de kerkelijke overheid.

In de jaren zestig kwam de tendens waarbij vorming hoe langer hoe meer een verenging kreeg naar opleiding, in een versnellingsproces. Onderwijs werd gezien als een economisch goed dat de sociale mobiliteit kon versterken. Het inkorten van de schooltijd en de toevloed van vooral externe leerlingen droegen mede bij tot het openbreken van het katholieke opvoedingsideaal. Het gesloten internaatsmilieu dat bij uitstek geschikt was om een katholieke totaalopvoeding te realiseren, oefende steeds minder aantrekkingskracht uit. Vooral instellingen die zich specifiek richtten naar aspirant-geestelijken, zagen door een algemene roepingencrisis hun overlevingskansen verkleinen.

In de geest van de maatschappelijke veranderingen en van het Tweede Vaticaans Concilie stonden in de jaren zestig gewetensvrijheid en de opvoeding tot vrijheid in een geest van openheid centraal. De vooroorlogse katholieke pedagogiek zinderde na maar verdween toch naar de achtergrond. *'Tot godsdienstigheid kan men iemand moeilijk verplichten, omdat het een vrij antwoord is op de genade en de vriendschap van de Heer. Toch kan iedereen de godsdienstvrijheid van de anderen en van de gemeenschap eerbiedigen, en daartoe is iedereen verplicht. Vader en moeder hebben immers hun jongen naar het vrij katholiek onderwijs gestuurd met de bedoeling hem samen met degelijk onderwijs, ook een goede opvoeding en religieus inzicht mee te geven'*, luidde het eind jaren zestig in het Amandinacollege te Herk-de-Stad.⁷⁵ Katholiek opvoeden als een soort indoctrinatie werd vervangen door het afleggen van getuigenis. Het traditionele gezag en gehoorzaamheid maakten plaats voor een 'coöperatief model'. Om niet het verwijt te krijgen dat leerlingen na hun humaniorastudies als 'achterlijken' in het leven zouden staan *'mogen we onze studenten niet opvoeden buiten hun eigen tijd, hetzij ze nu in de wereld zullen blijven, hetzij ze de priesterlijke of kloosterlijke staat zullen kiezen'*, stelde de directie van het Minderbroederscollege te Heusden.⁷⁶ De stap van het besloten internaatsleven naar de maatschappij

75 Herk-de-Stad, Archief Amandinacollege, *Ontwerp collegereglement*, z.d. [eind jaren zestig].

76 Heusden, Archief Heilig-Hartcollege, *Jaarboek 1960-1961*: verantwoording van rector Wido Klaassen, zomervakantie 1961.

werd immers nogal eens een struikelpartij. Het naburige Don Boscollege te Hechtel liet elke leerling bij het afstuderen 'in volle vrijheid' zijn levensweg kiezen, al werd de hoop gekoesterd dat bij velen de roepingsgenade zou openbloeien.

De keuze voor het internaat werd minder evident mede door de uitbreiding van het aanbod aan middelbaar onderwijs na 1958. Katholieke totaalopvoeding in kostscholen bleek een 'formule' die was voorbijgestreefd. Het in 1962 opgerichte Sint-Pieterscollege te Lommel verwees bij zijn rekrutering naar de mogelijkheid om in eigen gemeente volledig middelbaar onderwijs te volgen in een katholieke school, zonder 'onnodige' uitgaven voor een internaat of dure busreizen. '*Uw jongen ontvangt er een evenwichtige kristelijke opvoeding, basis voor alle levensgeluk, een degelijke wetenschappelijke vorming en een schoonmenselijke opvoeding waardoor hij in taal en omgang steeds een voorname indruk zal nalaten*', aldus de prospectus.⁷⁷ De deken van Maaseik waarschuwde voor de vele internaten in de streek die zonder 'voldoende' reden leerlingen rekruteerden, '*terwijl de familiale opvoeding, het door God zelf ingestelde en meest natuurlijke opvoedingsmilieu is*'.⁷⁸ Hij wilde daarbij (vooral) het vroegtijdig verlaten van de parochiale lagere scholen een halt toeroepen. Met dezelfde motivering adviseerde de pastoor van Neerharen ouders hun kinderen niet op internaat te sturen en hij stelde: '*Niets beter dan huiselijk midden in plaats van gedwongen kloosterleven ... leerprogramma van het zesde studiejaar [in de parochiale lagere school] is hetzelfde [als dat van de voorbereidende afdelingen van de colleges], onze meesters [van de parochiale lagere school] komen zonder brood op tafel*'.⁷⁹

Geleidelijk aan evolueerden de kostscholen in de jaren zestig naar een weekinternaat, waarbij leerlingen elk weekend naar huis gingen. Vanaf het schooljaar 1958-1959 was dat het geval in het Sint-Jozefscollege te Beringen 'omdat de zaterdagmiddag een opgelegde congédag wordt'.⁸⁰ De meeste andere colleges volgden in 1965. In het Kruisherencollege te Maaseik steeg het aantal internen van 98 in 1955 naar 176 in 1962. Mogelijk kon de school met een lager kostgeld de schaarser wordende kandidaat-internen aantrekken. Het Sint-Jozefscollege te Borgloon dat op verzoek van directeur André Ingebos de preventieve opvoedingsmethode van Don Bosco hanteerde, kreeg de benaming 'Klein Turijn', daarbij verwijzend naar de Italiaanse stad waar de stichter van de salesianen actief was geweest. Geprangd tussen de grote colleges van Hasselt, Sint-Truiden en Tongeren wilde hij op die manier een verschil in pedagogisch project maken. Het internaat in salesiaanse geest had er volgens hem niets van een 'kazernementaliteit'. In 1959-1960 telde de school 241

77 Lommel, Sint-Pieterscollege, *Prospectus*, 1963-1964.

78 Maaseik, Archief Kruisherencollege, XA(4) 2: circulaire van deken G. Drees van Maaseik, 05.06.1965.

79 Lanaken, Archief Heilig-Hartcollege, *Kaft brieven aan ouders en leerlingen*: brief van de pastoor van Neerharen aan een familie, 13.07.1969.

80 Beringen, Archief Sint-Jozefscollege, *brief van de directeur aan de ouders*, 04.07.1958; Bormans, Yves en Jos Deferme, *Het Sint-Jozefscollege van Beringen 1700-2000* (Beringen 2000) 61.

leerlingen, waarvan 112 internen, 83 half-internen en 46 externen. Tijdens het schooljaar 1963-1964 was het de kostgangers toegestaan om de veertien dagen van zaterdagmiddag tot maandagmorgen naar huis te gaan.

Het internaat van het Heilig-Hartcollege te Heusden bleek in die mate succes te kennen dat in oktober 1967 werd beslist het volgende schooljaar geen internen meer aan te nemen in de vijfde, vierde en derde Latijn-Griekse klas omdat '*een talrijke 6e noodzakelijk is voor een evenwichtige schoolpiramide*'.⁸¹ De leraren hadden besloten, gesteund door de keuze van de ouders, minstens éénmaal per maand voor de internen een 'collegeweekend' te organiseren waarbij de kostgangers toch tijdens het weekend op school bleven. Daardoor wilde men de familiale en huiselijke sfeer op school bevorderen. De overige weekends gingen de internen naar huis. In het Don Boscollege te Hechtel bleek in 1967 op basis van een enquête 70 % van de ouders eerder voorstander van een veertiendaags internaat dan van een weekinternaat. Aspecten als een betere studie-atmosfeer in de geest van Don Bosco en het vermijden van tijdverlies en bijkomende reiskosten zouden bij die keuze een rol hebben gespeeld. Voorstanders van het weekinternaat baseerden hun voorkeur vooral op basis van familiale en praktische redenen, zoals '*de gemakkelijkheid voor de was of het verversen*' of omdat het 'moderner' was.⁸² De collegedirectie vond laatstgenoemde motieven evenwel niet doorslaggevend. Enkele jaren later werd aan de ouders individueel de keuze gelaten om hun zoon al of niet elke week naar huis te laten gaan.

Ook in het Klein Seminarie te Sint-Truiden liep het internaat 'van het lange type' op z'n laatste benen. Op het einde van het schooljaar 1960-1961 werd de Franstalige afdeling er opgedoekt. Vanaf 1965-1966 was er een 'driewekelijkse sortie'; drie jaar later werd dat een 'tweewekelijkse'. De school haalde de kostgangers met vier speciale bussen op en bracht ze ook terug thuis. Het aantal internen in het Klein Seminarie kende een geleidelijke daling van 280 in 1959-1960 tot 233 in 1967-1968, vooral ten gevolge van de concurrentie van andere internaten die met een lager kostgeld meer succes kenden om de schaarser wordende kandidaat-internen aan te trekken. In april 1968 drong de seminariedirectie er bij de diocesane clerus van Limburg op aan dat ze bij gelegenheid van de voorbereiding van de twaalfjarigen op hun plechtige communie het Klein Seminarie zouden aanbevelen. In 1969-1970 kozen 120 leerlingen in de school voor het veertiendaags internaat; het jaar daarna waren er dat nog slechts 21. Als gevolg voerde de directie in 1971 het weekinternaat in en werden de speciale busdiensten afgeschaft. In 1969 schafte het Sint-Jozefcollege te

81 Heusden, Archief Heilig-Hartcollege, *Jaarboek 1967-1968*: verslag van de ouderraad, 24.10.1967. De zesde klas was de laagste klas en komt overeen met het eerste leerjaar van het middelbaar onderwijs; de vijfde klas met het tweede leerjaar, de vierde klas met het derde leerjaar en de derde klas met het vierde leerjaar. Het vijfde en het zesde leerjaar van het middelbaar onderwijs werden respectievelijk de poësis en de retorica genoemd.

82 Oud-Heverlee, Archief Provinciaal Paters Salesianen, ACSB Hechtel: brief van de directie aan de ouders, 25.02.1967 en 18.04.1967.

Beringen zijn internaat af omdat de financiering ervan na de overname van de school door het bisdom onhoudbaar werd.

In dezelfde lijn

Over het algemeen verliep in de jaren zestig het vormingsproces niet meer helemaal van de ouders en de leraren naar de jongeren toe, *topdown* dus, maar vertoonde de neiging in zeker mate gestalte te krijgen in het milieu van de jongeren zelf, in wederzijdse beïnvloeding. Men wilde meer een beroep doen op de actieve medewerking en zelfwerkzaamheid van de leerling, waardoor de afhankelijkheidsrelatie moest plaats maken voor een samenwerkingsrelatie. De 'aanpassingsideologie' werd bekritiseerd en uniformiteit werd als té strak ervaren. De persoonlijke vrijheid en het persoonlijk initiatief werden meer en meer op de voorgrond geplaatst. Dat leidde op het einde van de jaren zestig tot onrust onder de jongeren die gezien kan worden als een teken van verlangen naar democratisering van levenssferen die in het verleden quasi immuun waren voor democratische beginselen van inspraak en openheid zoals de school.

In het katholiek middelbaar onderwijs stond de lang volgehouden politiek van kerkelijke interventie in de dagelijkse schoolpraxis ter discussie. Het verminderen of zelfs wegvallen van rituele godsdienstige handelingen, vaste devotieschema's, geijkte gebeden, geboden en verboden lijkt in die periode het meest typerende kenmerk van de religieuze beleving. Het loslaten van traditionele vertrouwde referentiekaders leidde tot enige ontredde en een zoektocht naar een aangepaste godsdienstbeleving met een nieuwe bezieling. De klemtoon verschoof daarbij van triomfalistische manifestaties naar concrete getuigenissen van een modern christendom.

De hierboven geschetste ontwikkelingen kwamen vooral in de tweede helft van de jaren zestig in een stroomversnelling. Oorspronkelijk was er in de dagelijkse schoolbeleving eerder continuïteit dan discontinuïteit. De omstreden bisschoppelijke verklaring van 1966 over de Katholieke Universiteit te Leuven waarin de volledige splitsing naar taalgroep botweg werd afgewezen, kunnen we in dat verband als een kantelmoment beschouwen. Als 'laatste' uiting van het autoritaire kerkbeeld dat haaks stond op de gewijzigde maatschappelijke verhoudingen, kwam de onderworpenheid en gehoorzaamheid aan het hiërarchisch kerkelijk gezag in het overwegend katholieke Limburg sterk onder druk te staan.

De behoefte aan inspraak werd in het middelbaar onderwijs meestal – voorzichtig – gekanaliseerd in de oprichting van leerlingenraden of scholierenparlementen, ouderverenigingen, schoolraden en dergelijke. De directie van het Heilig-Hartcollege te Heusden vond dat medezeggenschap niet betekende dat de leerlingen hun 'goesting' konden doen of het collegebestuur afhankelijk maken van hun grillen, maar wel het

opvoeden tot persoonlijker en zelfstandiger handelen. In Heusden groeide in 1961 een 'collegeparlement' met de aanstelling van een burgemeester en schepenen per klas en van ministers voor de hele schoolbevolking. Naar eigen zeggen kwam directeur Richard Clijsters van het in 1962 opgerichte Sint-Pieterscollege te Lommel op tegen het autoritaire pedagogische systeem en moedigde hij zelfverantwoordelijkheid aan bij leerlingen en leraren.

Directeur Roger Van Keer van het Sint-Jozefscollege te Hasselt liet in het kader van *selfgovernment* de leerlingen van de hogere cyclus overdag in hun eigen klaslokaal studeren onder verantwoordelijkheid van een klas- en weekverantwoordelijke. Bij de aanvang van de lessen mochten ze rechtstreeks naar de klas gaan; op de voor hen voorziene speelplaats was het toegestaan te roken. De leerlingen van buiten Hasselt en de internen waren vrij na het middageten de stad in te gaan; cafébezoek bleef wel verboden. De 'externenstudie' op woensdag- en zaterdagmiddag werd afgeschaft. Laatstejaars-internen mochten op woensdagmiddag zelf hun vrije tijd invullen.

Met de roep om medezeggenschap en openheid kwam de functie van directeur als hiërarchische overste en toonbeeld van gehoorzaamheid meer onder druk te staan. Sommige directeurs die met het patroon van vastgeroeste gezagsrelaties waren vergroeid, hadden moeite om zich in te passen in de zich wijzigende mentaliteit en structuren. Het Heilig-Hartcollege te Heusden, dat in 1962 een moderne afdeling voor externen opende, lag in die periode nog volledig in de greep van 'het klooster'. Het dagelijkse onderwijsbeleid was vanaf 1963 in handen van pater-rector Guillaume Ramaekers, ook al had het externaat een eigen directeur. Informatie over de studieresultaten werd aan de ouders van de externen verstrekt door een voor hen onbekende rector. De pater-directeur van de moderne afdeling beklagde zich er over *'dat hij niets te zeggen had en niet gewaardeerd werd door de pater rector van het internaat'*.⁸³ Onder andere had hij geen inspraak bij de aanstelling van (leken)leraren. Bij de Kruisheren te Maaseik gingen er vanaf 1963 stemmen op om een scheiding tussen het ambt van prior en collegedirecteur te realiseren, wat pas in 1970 ook effectief gebeurde. Van directeur Hubert Driessen van het Sint-Jan Berchmanscollege te Genk werd gezegd dat hij afstand hield, maar toch niet afstandelijk was. *'Nooit hebben we de directeur echt hartelijk weten lachen, maar wellicht paste dat ook niet in zijn functie en in de nabijheid van scholieren'*, meende een oud-leerling.⁸⁴ In het Klein Seminarie te Sint-Truiden evolueerde het beeld van het instellingshoofd van een autoritaire *patron* geleidelijk naar iemand die meer collegiaal omging met zijn personeel. Directeur Gilbert Dupas, die er tot 1967 de leiding had, duldde geen tegenspraak en voerde slechts met mondjesmaat modernisering in en niet steeds van harte. In Hasselt kwam er in het Sint-Jozefscollege 'verandering' na de pensionering van directeur Jozef Michiels in 1964.

De aangroei van de schoolbevolking onder andere als gevolg van de uitbreiding van de

83 Heusden, Archief Heilig-Hartcollege, *Jaarboek 1968-1969*: delegatie aan directeur Ramaekers, 04.01.1963.

84 Bertrands, 308.

onderwijsmogelijkheden met de oprichting van nieuwe scholen en/of van studierichtingen deed de vraag naar onderwijzend personeel toenemen. De vacante plaatsen werden grotendeels door lekenleraren ingenomen. De inzetbaarheid van geestelijken in het katholiek middelbaar onderwijs daalde gevoelig op het einde van de jaren zestig als gevolg van een roepingencrisis. De grote vraag naar bijkomend onderwijzend personeel kon niet overal even snel worden ingewilligd.

Door een groot tekort aan regenten deed het Sint-Jan Berchmansinstituut te Zonhoven een beroep op vier leraren die hun voltijdse opdracht in een andere school cumuleerden met een deeltijdse opdracht bij de Fraters van Tilburg. In het Sint-Jozefscollege te Beringen deden voornamelijk pas aangestelde leraren betaalde overuren. In Peer kreeg priesterleraar Henri Broekx na zijn aanstelling tot pastoor in het naburige Reppel de opdracht om 'voorlopig' die functie te combineren met een opdracht van zeven lesuren in het Sint-Lambertuscollege. Pas toen de geestelijke in 1964 werd overgeplaatst naar een verderaf gelegen parochie, werd hij vrijgesteld van zijn leraarsopdracht. Ook het Amandinacollege te Herk-de-Stad zou moeite hebben gehad om onderwijzend personeel te vinden.

Hoewel de uiteindelijke beslissing over de aanstelling of verplaatsing van een leraar in het katholiek onderwijs een bevoegdheid bleef van de geestelijke overheid, klonk in de jaren zestig de stem van de betrokkene luider dan voorheen. Zo verzette priesterleraar Wim Rutten aan het Sint-Hubertuscollege te Neerpelt zich tegen een aanstelling als godsdienstleraar aan een rijksnormaalschool met de voorspelling dat hij het daar geen jaar zou uithouden. Ook directeur Adriaan Claassen van het Heilig-Hartcollege te Maasmechelen wimpelde een aanstelling in die school af: *'Ik verlang daar in de verste verte niet naar ... Iedereen zou zeggen: nu er een goede wedde aan vast zit, heeft hij geen bezwaren ... Ik zou les moeten geven aan leerlingen die ik bij mij geweerd heb of weggestuurd om morele redenen'*.⁸⁵ Directeur Ingebos van het Sint-Jozefscollege te Borgloon 'hielp' de bisschop bij de verplaatsing van priesterleraren door zelf personen die hij in z'n school liever kwijt was 'aan te bevelen'. De oprichting van het bisdom Hasselt in 1967 leidde voornamelijk in het Klein Seminarie te Sint-Truiden tot een kettingreactie van verplaatsing van leraren.

In het katholiek middelbaar onderwijs werd van de aangroeiende groep lekenleraars verwacht dat ze doordrongen waren van hun roeping als godsdienstige en morele opvoeders van de jeugd om op die manier het katholieke opvoedingsproject samen met de geestelijken gestalte te blijven geven. In de verhouding tussen leken en geestelijken trad in de jaren zestig, zij het niet overal en ook niet gelijktijdig, een verschuiving op van morele suprematie op basis van criteria als priesterschap en anciënniteit naar bekwaamheid dankzij professionele vorming.

In het Klein Seminarie te Sint-Truiden waren de eerste lekenleraren die directeur Gilbert Dupas vanaf de jaren vijftig aantrok, *'stuk voor stuk gestrande roepingen'*, waarmee hij

85 Hasselt, Bisschoppelijk Archief, *Heilig-Hartcollege Maasmechelen*: brief van directeur Claassen aan het bisdom, 23.06.1965.

hoopte dat ze toch nog iets van hun seminarieopleiding meebrachten.⁸⁶ Leken die lesgaven aan het Heilig-Hartcollege te Heusden, kregen een tijdelijke aanstelling en konden er geen enkel prioriteitsrecht doen gelden op geestelijken, ook al hadden dezen minder dienstanciënniteit. In 1968 werden ze er attent op gemaakt dat ze tijdens de les enkel over 'klaszaken' mochten spreken en daarbuiten met hun leerlingen geen contacten mochten onderhouden. Ze werden verplicht in de buurt van de school te 'resideren'.

Een woord van een leek doet dikwijls nog meer dan dat van een priester, luidde het op een personeelsvergadering in het Kruisherencollege te Maaseik. Ze konden ook buiten de school de leerlingen gemakkelijker volgen. Inzet bij parascolaire activiteiten werd voor de niet-geestelijken die lesgaven in het Heilig-Hartcollege te Lanaken als vanzelfsprekend geacht. Tijdens de lange middagpauze waren voetbal en volleybal dé bezigheden waarbij de lekenleraren geregeld als scheidsrechter optraden. Het bisdom stelde in 1963 aan de directeurs van al zijn middelbare onderwijsinstellingen voor, éénmaal per trimester een 'onthaalbijeenkomst' voor lekenleraren te organiseren, waarbij ook de echtgenoten werden uitgenodigd.

Door de toegenomen materiële welvaart in de *golden sixties* konden meer priesterleraren een eigen wagen kopen, wat hun mobiliteit vergrootte en extra mogelijkheden bood om ook buiten de school pastoraal actief te zijn. Dat ging dan wel ten koste van het gemeenschapsleven. Directeur Emiel Verheyen van het Sint-Hubertuscollege te Neerpelt vreesde dat er geen rem meer zou staan op de uithuizigheid en het 'loslopen' van priesterleraren: *'Het college zal dan nog een restaurant met garage zijn, maar zonder ziel'*.⁸⁷ Sommige pensionaten geraakten in de problemen om nog voldoende surveillanten te vinden omdat de vrije internaten geen subsidies kregen.

Naast de auto buitenshuis gooide ook de komst van de televisie binnenshuis de vensters naar de buitenwereld verder open. In de kroniek van het Sint-Lambertuscollege te Peer kreeg de aanschaf van het eerste televisietoestel in 1959 een speciale vermelding als 'welgekomen' ontspanning; in 1968 deed de eerste kleurentelevisie er zijn intrede. De leerlingen van het Salvatorcollege te Hamont mochten enkel bij speciale gelegenheden, zoals bij de opening van het Tweede Vaticaans Concilie, op het televisietoestel van de paters meekijken. De rector van het Heilig-Hartcollege te Heusden was van oordeel dat de televisie geen vervangstuk mocht worden voor de 'broederlijke' recreatie en ontspanning, maar beperkt moest blijven tot effectieve hulp in de taak als leraar en opvoeder. Het officiële einduur van de avondrecreatie mocht daarom onder geen beding worden verdaagd.

In september 1964 verleende het bisdom Luik de toelating aan de priesterleraren om in *clergyman* binnen de schoolmuren rond te lopen. De *clergyman* bestond uit een zwarte broek, een zwarte jas en een zwart of grijs hemd met een Romeinse boord. Voor godsdienstige

86 Van Vinckenroye, 148.

87 Hasselt, Bisschoppelijk Archief, *Sint-Hubertuscollege Neerpelt*: brief van directeur Verheyen aan de bisschop, 28.03.1964.

oefeningen zoals de mis bleef de toog verplicht, die netjes en van de 'gewenste' lengte diende te zijn. Directeur Hubert Driessen van het Sint-Jan Berchmanscollege te Genk hield dat bisschoppelijk schrijven achter en verscheen zelf bij wijze van primeur een tijdje later tijdens het middagmaal in 'kostuum'. Met uitzondering van Marcel Claes volgden de andere priesters spoedig zijn voorbeeld. In het Heilig-Hartcollege te Heusden werd in 1967 aan de Minderbroeders de keuze gelaten om in habijt of in *clergyman* les te geven. Tijdens een oud-leerlingenbijeenkomst van het Heilig-Hartcollege te Maasmechelen verscheen pater Acquilien Claessens in 'heuse' *clergy* met een modieuze lichtgrijze hoed. Na het hoofdgerecht trok hij zijn *veston* uit en pronkte hij, net zoals een directeur en inspecteur, met zijn bretellen. In het Heilig-Hartcollege te Lanaken droegen de paters in de klas vanaf het einde van de jaren zestig niet langer een soutane maar een grijze stofjas, een gebruik dat de lekenleraren vrij snel overnamen. In het Salvatorcollege te Hamont kozen de meeste paters en broeders voor hun doopnaam in plaats van hun kloosternaam, wat nogal tot naamsverwarring leidde. In de meeste colleges geraakte ook de aanspreking 'eerwaarde heer' in onbruik.

Vanaf het einde van de jaren vijftig kende het aantal religieuze roepingen een forse terugloop. Waar voordien de uitbreiding van het katholiek middelbaar onderwijs leidde tot een toename van het aantal roepingen, was dat in de jaren zestig niet meer het geval. Aan de plotse daling van het aantal religieuze roepingen beantwoordde immers geen daling van het middelbare scholierenbestand, maar wel een explosie van de arbeidsmarkt en van het aantal universiteitsstudenten. In het Klein Seminarie te Sint-Truiden verminderde het aantal afgestudeerden die tot priester werden gewijd, van 20 % in de periode 1955-1959 naar 12 % in de periode 1960-1964 tot 5 % in de periode 1965-1969. In heel België daalde het aantal mannelijke intredes per 100.000 inwoners van 29,2 in de periode 1956-1960 naar 22,3 in de jaren 1961-1965.

De dagelijkse mis werd in de meeste colleges een wekelijks mis. De Liturgische Kring van het Sint-Lambertuscollege te Peer streefde in dat verband naar eenvoudige moderne eucharistievieringen met inbreng van leraren en leerlingen. Tweemaal per week waren alle leerlingen er in 1964 verplicht de mis bij te wonen. Beter goed georganiseerde plechtigheden met een persoonlijk aandeel van de leerlingen dan verstarring van de routine, klonk het in het Heilig-Hartcollege te Heusden. In de meeste colleges werden klasmissen ingericht. Klasmis, biechtviering en bezinningsdagen vormden in het Onze-Lieve-Vrouwecollege te Tongeren de voornaamste uitingen van sacramentele praktijk. De aanwezigheidscontrole bij de mis geraakte in veel colleges in onbruik. In oktober 1964 toonde de pastoor van Klein-Vorst die op bezoek was in het Sint-Barbaracollege te Tessenderlo, zich daarover misnoegd omdat bij gebrek aan controle door de school steeds minder leerlingen de mis bijwoonden in zijn parochie. De Mariacongregatie die in 1958 in het Kruisherencollege te Maaseik met veel luister haar honderdjarig jubileum vierde, verdween in de loop van de jaren zestig net als de Missiesectie haast ongemerkt. In het Klein Seminarie te Sint-Truiden geraakte het zware religieuze dagprogramma voor de humanioraleerlingen enigszins verlicht met het vertrek

van de filosofieafdeling naar het Minderbroedersklooster in de stad. Het engagement werd er niet langer in de godsdienstige sfeer gezocht. Priester-leraar Louis Becker verzamelde al sinds de jaren vijftig sociaal bewogen leerlingen voor werkkampen met de Bouworde dat nieuwe woningen oprichtte voor vluchtelingen. De sociale werkgroep en vastenacties kanaliseerden in het Klein Seminarie het nieuwe idealisme. In het Sint-Jozefscollege te Hasselt behielden sociale acties en missionaire bezieling hun aantrekkingskracht.

Conform de liturgische richtlijnen van het Tweede Vaticaans Concilie vond de beeldencultus in de kapel van de katholieke colleges en instituten niet veel genade. In het Heilig-Hartcollege te Heusden werd een kruisbeeld zonder Christusfiguur opgehangen en een 'wansmakelijk' heiligenbeeld verwijderd. Tijdens de paasvakantie van 1964 namen de paters Salvatorianen in de kapel van het Salvatorcollege te Hamont alle banken en beelden weg; de biechtstoelen en het harmonium kregen een plaats helemaal achteraan en aan de zijkant werd een altaartje gezet met enkele stoelen er rond.

Onder invloed van de wijzigende geloofshouding werden ook andere menselijke kwaliteiten benadrukt. Tucht, strijdvaardigheid, wilskracht, reinheid en andere deugden kregen nauwelijks nog aandacht, maar wel vrijheid, verantwoordelijkheid, eerlijkheid en zelfstandigheid. Traditionele regels en leefregels stonden ter discussie. Reglementen waren eigenlijk een teken van 'zwakheid': voor de leraren gaven ze blijk van een tekort aan gezag, voor de leerlingen van een tekort aan verantwoordelijkheidszin. Toch werden ze niet onmiddellijk als 'ondemocratisch' bestempeld, tenminste wanneer ze werkelijk van de hele groep kwamen en geregeld aanpasbaar waren. Het kazernesysteem met het keurslijf van punten en straffen werd wel gecontesteerd. In het Sint-Jan Berchmanscollege te Genk kalkten enkele leerlingen in 1961 op de speelplaatsmuur *'Wij willen Willen weg'*, daarbij verwijzend naar surveillant Jozef Willen die bekend stond om zijn ijzeren discipline. Ondanks een 'donderpreek' van directeur Driessen voor de hele verzamelde schoolgemeenschap in de studiezaal konden de daders niet worden gevat, ook al wisten de meeste leerlingen wie in het complot zat. In het Sint-Barbaracollege te Tessenderlo werden in 1967 alle straffen afgeschaft voor het niet kennen van de les. De school stelde dat het niet zinvol was in te roeien tegen een algemene tijdsgeest met (te) veel ontspanningstijd waarbij televisiekijken en het maken van zondagse uitstapjes een centrale plaats innamen. Het schoolreglement adviseerde er de leerlingen zich te onthouden van 'flirt', café- en dancingbezoek, wat niet paste in een 'gezonde' persoonlijkheidsontwikkeling.

Als hoogtepunt van competitiegeest paste de traditionele plechtige prijsuitdeling niet meer in het kader van de democratisering. Leerlingen die minder intellectueel begaafd waren, voelden zich immers ondanks hun ijver en toewijding vaak diep teleurgesteld, ontgoocheld en soms vernederd bij zo'n publieke vertoning. Vandaar dat heel wat scholen de openbare vergelijking van de individuele prestaties afschaften. Bij de Kruisheren te Maaseik werden vanaf 1965 de resultaten in de klas afgeroepen; alleen voor de laatstejaars was er een academische zitting met proclamatie die op 30 juni 1965 werd georganiseerd

samen met de Vrije Humaniora voor Meisjes van de Ursulinen. In Heusden schafte de directie van het Heilig-Hartcollege in 1970 de prijsboeken af; ze waren te duur geworden en meestal waren het dezelfde leerlingen die ermee werden beloond.

De verhouding tussen leraren en leerlingen werd minder asymmetrisch. In plaats van boeman en behoeder van de traditionele zeden en waarden, ontpopte de leraar zich meer als gids en begeleider in het leer- en opvoedingsproces. *'Wat is er tegen dat leerlingen tussen twee lessen eens even rustig met elkaar converseren tot de leraar binnenkomt?'*, vroeg de pater-directeur van het Heilig-Hartcollege te Heusden zich af.⁸⁸ Het was toch niet nodig om té zeer de domper te zetten op de vrolijkheid en levenslust van het jeugdige volkje. Die 'democratische' stijl van omgang maakte het surveillatiesysteem alvast niet gemakkelijker tegenover het vroegere 'stroever' regime.

Ook in de parascolaire activiteiten werden in de jaren zestig andere klemtonen gelegd. Voetbal verloor in de meeste scholen zijn exclusiviteitskarakter door de opkomst van andere sporten. De colleges van Genk en Maaseik ontpopten zich als échte volleybalkampioenen. De massamedia deden in internaten hun intrede met radio, kranten en televisie. In het Klein Seminarie te Sint-Truiden werden aanvankelijk informatieve televisieprogramma's toegestaan; later volgden ook spelprogramma's en speelfilms. De harmonie van het Sint-Jozefscollege te Hasselt boette aan belang in ten voordele van de radio en het zangkoor. In het Sint-Aloysiusinstituut te Zepperen vormde de geleidelijke invoering van het weekinternaat de doodsteek voor de fanfare, die tijdens het weekend repeteerde. Een nieuwe dagindeling in het Sint-Trudoinstituut te Sint-Truiden betekende in 1959 het einde van het schoolkoor. In het Sint-Hubertuscollege te Neerpelt vanaf 1957 en in het Sint-Jan Berchmanscollege te Genk vanaf 1968 was er een keurgroep met vlaggenzwaaiers en dansers actief.

Een nieuwe jeugdcultuur ontstond waarin vrijblijvende ontmoetingen in jeugdclubs en op fuifavonden meer aantrekkingskracht uitoefenden dan een volgehouden engagement in een vaste groep. Omdat de internen van het Heilig-Hartcollege te Lanaken wekelijks naar huis gingen, sloten zij zich aan bij de jeugdbeweging van hun parochie, wat het einde betekende van de KSA-activiteit in pensionaatsverband. De vakantiewerking voor leerlingen van de colleges van Hamont en Hechtel daarentegen bleef in trek. Die initiatieven versterkten de band met de school en ontwikkelden op een ontspannende wijze een sociale houding en zin voor verantwoordelijkheid bij de deelnemers. Onder het motto *'Niets doen, schaadt altijd'* adviseerde de directeur van het Sint-Lambertuscollege te Bilzen ouders hun kinderen tijdens de vakantie naar een katholieke jeugdbeweging te sturen en hij stelde: *'Het opzet is niet alleen te vermaken, maar vooral goed te blijven en goed te doen'*.⁸⁹

88 Heusden, Archief Heilig-Hartcollege, *Jaarboek 1960-1961*: verantwoording van rector Wido Klaassen, zomervakantie 1961.

89 Bilzen, Archief Sint-Lambertuscollege, *palmares 1962*.

Alles wordt anders

Op het einde van de jaren zestig kwam de uitbouw van allerlei inspraakverenigingen in een stroomversnelling en trad er op sommige plaatsen een radicalisering op. De ouderraad van het Heilig-Hartcollege te Heusden die in 1966 ook toegankelijk voor vrouwen werd, kwam drie jaar later via een systeem van streekvergaderingen in negen verschillende regio's bijeen. De vereniging organiseerde een jaarlijkse ouderdag. In het Onze-Lieve-Vrouwecollege te Tongeren luidde het: *'Om het college open te stellen voor een eigentijdse geest wordt op elk niveau de gelegenheid geboden om eigen verantwoordelijkheid op te nemen: zo hebben de leraars inspraak in het collegebeleid dankzij de directieraad, zo kunnen de leerlingen hun wensen bekend maken langs het leerlingenpresidium, zo kunnen de ouders hun raad geven langs de oudervereniging'*.⁹⁰ In die school speelden het leerlingentijdschrift *Vlam* en een systeem van muurkranten een belangrijke rol in de realisering van de democratiseringsgedachte. In het Amandinacollege te Herk-de-Stad werd in 1968 een 'studentenparlement' opgericht dat adviserende bevoegdheid had *'ten einde de kritische revolte (die bijna zeker naar het middelbaar zal overslaan) de kans te geven een positieve inbreng te leveren'*.⁹¹ Enkele poësisleerlingen van het Salvatorcollege te Hamont richtten in 1969 een schoolparlement op dat advies gaf bij het opstellen van het proefwerkrooster en het opknappen van de sportvelden en ook de problematiek van meer douchemogelijkheden en vrij zwemmen aankaarte.

Als uiting van contestatie tegen de consumptiemaatschappij en de uitwassen van de moderne welvaartstaat, vond de mode van de lange haren en de blauwe spijkerbroeken meer en meer ingang bij de jeugd. Volgens de directeur van het Heilig-Hartcollege te Lanaken kreeg 'voornaamheid' ook gestalte in de uiterlijke verschijning van een leerling: *'De manier waarop we gekleed en gecoiffeerd zijn drukt een stempel op het leven van de schoolgemeenschap en ik meen dat de schoolgemeenschap geen samenshooling van hippies maar een leefgemeenschap van studenten is'*.⁹² Directeur Jozef Colleijne van het Sint-Pauluscollege te Houthalen zou enkele van zijn leerlingen die hun haar lang droegen 20 BEF hebben aangeboden om hun haar te laten knippen. Het nonconformistische gedrag van leerlingen gaf geregeld aanleiding tot ergernis. De middelbare scholieren heetten in die *golden sixties* van contestatie 'onhandelbaar' en 'verwend' te zijn.

De interesse van de leerlingen werd in de jaren zestig ook politiek-maatschappelijk georiënteerd. De problematiek van de economische ontwikkeling van Limburg en 'Leuven Vlaams' beroerden het middelbaar onderwijs voor jongens in Limburg. *'Blijven opvoeden tot eerbied voor het gezag en alleszins verhinderen dat de jonge mensen uit onze instellingen een*

90 Tongeren, Archief Onze-Lieve-Vrouwecollege, *Uit het collegereglement*, z.d.

91 Herk-de-Stad, Archief Amandinacollege, *Verslag van de tweede marathonzitting van de schoolraad*, z.d. [1968].

92 Lanaken, Archief Heilig-Hartcollege, *Kaft brieven aan ouders en leerlingen*: brief aan de leerlingen, 24.08.1970.

uitdagende houding aannemen tegenover hun overheid', drukte het bisdom de schooldirecties op het hart naar aanleiding van de stakingen in januari 1968, die in het teken stonden van de taalproblematiek aan de Katholieke Universiteit te Leuven.⁹³ In Hamont liet de directeur van het Salvatorcollege in dat verband ondanks een oproep tot algemene staking op 24 januari 1968 de lessen toch doorgaan. Daarop organiseerden de leerlingen een spontane staking en hielden ze rond de school een optocht met de Vlaamse Leeuw. Ook de talrijke Nederlandse leerlingen lieten zich niet onbetuigd en scandeerden mee *'Leuven Vlaams'* en *'Walen buiten'*. Tot hun verbazing werd een groepje Leuvense studenten dat in 1968 leerlingen van het Heilig-Hartcollege te Heusden tot staking wilde aanzetten, door de directeur uitgenodigd om hun ideeën voor de leerlingen van de hoogste twee studie jaren uiteen te zetten. De eerste plicht van een leerling was volgens de directeur niet college te lopen en te studeren maar de maatschappij te veranderen. In het Heilig-Hartcollege te Lanaken leidde een 'wilde' leerlingenbetoging in de centrumstraten totaal onverwacht tot een flinke bolwassing en strafstudie, ook al had de prefect de manifestatie oogluikend toegestaan. Leerlingen van het Hasseltse Sint-Jozefcollege bleven op 16 januari 1970 uit de school om door deelname aan een betoging de stakende mijnwerkers te steunen.

Het leerlingenparlement van het Sint-Lambertuscollege te Bilzen dreigde in mei 1969 met een boycot tegen een nieuwe regeling van de directie in verband met de toelating om in de gangen en de klassen te komen. In de argumentatie werd verwezen naar de basisprincipes van de democratie en naar de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens en werd gesteld dat het leerlingenparlement niet kon worden misbruikt *'om het aanzicht van een autoritaire gemeenschap te dekken'*.⁹⁴ In een onder de leerlingen verspreid vlugschrift vroegen de initiatiefnemers zich af hoe ze tot een 'redelijke' menselijke leefgemeenschap konden komen als ze een (school)gebouw hadden dat niet tot hun beschikking stond. *'Wij mogen immers niet meer in de klassen komen om samen te denken, noch om samen te vergaderen, noch om samen te ontspannen, alleen onder de herderlijke leiding van dictatoren'*, aldus de 'vertegenwoordigers' van het leerlingenparlement. De aanmatigende toon van de oproep leidde tot een reactie met een open brief ondertekend door 21 van de 27 leraren die hun ongenoegen uitten over *'een zeer kleine kern van (negatief ingesteld???) radicalen, voor wie het alleen van belang is zoveel mogelijk vrijheid los te krijgen, en die deze vrijheid op een vrij onberedeneerde en desnoods op een vrij onbeschofte manier afdreigen'*.⁹⁵ Die leerlingen stonden volgens de ondertekenaars onder invloed van de derdewereldbeweging en de links georiënteerde lectuur van *New Left*. Een tiental laatstejaars gaven het maatschappijkritisch

93 Bilzen, Archief Sint-Lambertuscollege, brief van kan. Dupas van het bisdom Hasselt aan de hoofden van de bisschoppelijke instellingen en andere vrije middelbare, technische en normaalscholen, 27.01.1968.

94 Hasselt, Bisschoppelijk Archief, Sint-Lambertuscollege Bilzen: brief van het leerlingenparlement aan de directie, 21.05.1969.

95 75 jaar Sint-Lambertuscollege Bilzen, 1924-1999, (Hasselt 2000) 94-96.

leerlingentijdschrift *Virus* uit, waarin artikels verschenen over de derdewereld, Ford-Genk, de mijnstakingen, gewetensbezwaarden, enz. Het periodiek behandelde daarnaast ook de 'demokratische' school met de verhouding leraar-leerling, het leerprogramma en de lesmethode. Enkele 'progressieve' leraren zouden zich blind hebben gestaard op deze 'voorvechters', zonder zich rekenschap te geven van de brutale toon waarop de grieven en wensen werden geformuleerd. Dat leidde tot een 'gevaarlijke' mentaliteit, die door de onderlinge verdeeldheid in het lerarenkorps mogelijk werd gemaakt.

'We zijn nog niet aan werkelijke INSPRAAK toe', meenden leerlingen van het Heilig-Hartcollege te Heusden in 1969-1970.⁹⁶ Aanleiding voor die uitspraak vormde het gehandhaafde verbod op het dragen van lang haar en baarden. Tegelijkertijd ventileerden de 'klagers' ook andere grieven: *'Wij menen dat ook een leraar of wie ook zich moet excuseren, wanneer men omwille van één of andere tegenslag over zijn toeren is geraakt of als men een ganse week bars en onvriendelijk rondloopt'*. Ook werd betreurd dat sommige leraren bleven onderscheid maken tussen internen en externen, tussen leerlingen van de Latijnse en de moderne afdeling. Er moest ook meer overleg komen tussen licentiaten en regenten in verband met de didactiek.⁹⁷ Bovendien werd de desinteresse van een aantal leraren voor parascolaire activiteiten aan de kaak gesteld: *'Draait er ergens iets mis in de les of waar ook, dan zoekt men onmiddellijk een oorzaak in het parascolair leven!!!'*. Tenslotte werd de 'ondemocratische' samenstelling van het leerlingenparlement en van de 'ministeries' op de korrel genomen. Ook de ouderraad diende meer representatief uit alle sociale lagen te worden samengesteld.

Onder directeur Roger Van Keer werden vanaf 1964 de deuren van het Sint-Jozefscollege te Hasselt opengegooid. Hij verdedigde de participatiegedachte, daarin geleid door de conciliaire gedragslijn die collegialiteit vooropstelde. Door de oprichting van een democratisch verkozen schoolraad en een leerlingenparlement verleende hij leraars en leerlingen daadwerkelijke inspraak in het schoolbeleid. De open en vooruitstrevende sfeer maakte leraren en leerlingen ontvankelijker voor de sterke democratiseringsgolf. Toen de directeur in mei 1970 door het bisdom werd overgeplaatst naar de parochiepastoraal, leidde dat tot protest van leerlingen, leraars en oud-leerlingen tegen het diocesane 'dictaat'. De school had toen nog maar net ingestemd om in het kader van een pilootproject met Vernieuwd Secundair Onderwijs te starten. Na een extra lerarenvergadering en op uitdrukkelijk verzoek van directeur Van Keer legde de collegiegemeenschap zich bij de bisschoppelijke beslissing neer in de hoop dat in de toekomst de benadering van soortgelijke problemen op een meer 'eigentijdse' en 'menselijke' wijze zou gebeuren.

96 Heusden, Archief Heilig-Hartcollege, *Jaarboek 1969-1970* [op de nota werd met de hand bijgeschreven 'niet aanvaard'].

97 Licentiaten waren universitair afgestudeerden (te vergelijken met masters nu) met lesbevoegdheid voor de hoogste jaren van het secundair onderwijs; regenten waren afgestudeerden van de normaalschool die leerkrachten opleidde voor de laagste jaren van het secundair onderwijs (te vergelijken met professionele bachelors nu).

Onder invloed van de democratiseringsgedachte aanvaardden steeds minder leraren paternalisme vanwege de directie en de 'hogere' overheid. In Lommel drukte de plaatselijke pastoor in 1966 zijn bezorgdheid uit over de 'opstandigheid' van personeel en directie van het plaatselijke Sint-Pieterscollege die meeliepen in een stille betoging tegen het bisschoppelijk mandement over de vernederlandsing van de universiteit te Leuven. Een aantal van hen waren bekend als militanten van de Volksunie en namen bij de verdediging van het federalisme geen blad voor de mond. Waarom moeten wij alleen de last van het internaat dragen, zijn we daarvoor priester geworden, schreven enkele geestelijken aan het bisdom in 1966. De inhoudingen door de diocesane overheid op hun wedde vonden ze puur diefstal. Tegelijk deden ze hun beklag over het feit dat het bisdom zich niets aantrok van hun pensioen. Directeur Adriaan Claassen van het Heilig-Hartcollege te Maasmechelen toonde zich misnoegd over die 'afbrekende geest' van kritiek die de verstandhouding in het lerarenkorps en de rekrutering van leerlingen negatief beïnvloedde. Priester-leraar Jan Hawinkel, die les gaf in het Sint-Jan Berchmanscollege te Genk, weigerde 'zijn' vakantiegeld af te staan aan het bisdom. Dat leidde tot verhitte discussies met de directeur, maar Hawinkel hield het been stijf.

Net zoals dat het geval was voor zijn priester-collega werd de lekenleraar in het katholieke net voorgehouden dat hij gehoorzaamheid was verplicht aan de kerkelijke overheid. In het Sint-Jan Berchmanscollege te Genk kwam in 1967 een einde aan de traditie dat ongehuwde lekenleraars in de school inwoonden. Directeur Colleje van het Sint-Pauluscollege te Houthalen adviseerde het bisdom in 1968 een 'pool' op te richten van alle bisschoppelijke colleges, zodat een vast benoemd leraar die zonder betrekking viel 'onbetwiste' voorrang zou krijgen in een ander bisschoppelijk college. Dat zou de ongerustheid onder de lekenleraren van zijn college wegnemen.

In 1970 staakten de leraren van het Heilig-Hartcollege te Heusden tweemaal voor betere arbeidsvoorwaarden. In het Sint-Jozefscollege te Hasselt werd de eerste lerarenstaking vrijwel door alle leraren gevolgd; latere oproepen tot staking kenden er minder succes.

In plaats van het feest van de directeur werd in de meeste scholen de Chrysostomosviering geïntroduceerd. In het Sint-Jozefscollege te Beringen bestond er aanvankelijk daarvoor geen vast programma en moesten de leerlingen elk jaar opnieuw op de directeur inpraten om het feest te mogen vieren. Vanaf het einde van de jaren zestig was er 's avonds een fuif met de meisjes van het naburige Sint-Lutgartinstituut. Ook in Tongeren fuifden met Chrysostomos de jongens van het college samen met de laatstejaarsmeisjes van de Zusters van Maria. Dat was een grote ommekeer in de houding van de schooldirecties tegen gemengde ontmoetingen. Voordien werden de meisjes vijf minuten vroeger naar huis gestuurd om contacten met het andere geslacht te vermijden. Gemengde ontmoetingen werden niet (meer) afgekeurd, ook al zagen de Kruisheren te Maaseik ze liever plaatsvinden op godsdienstig-cultureel terrein dan op zuiver ontspanningsvlak. In de aantrekkingskracht van gemengde fuiven en feestjes toonde zich een jeugdcultuur in een jeugdig milieu dat

meer en meer ontsnapte aan de greep en verantwoordelijkheid van de school.

Het katholieke opvoedingsproject zoals dat eeuwenlang werd doorgegeven stond in de jaren zestig van vorige eeuw dus ter discussie. Onder invloed van allerlei ontwikkelingen zoals de secularisering, het inkorten van de schooltijd, de toevloed van lekenleerkrachten en vooral externe leerlingen die op levensbeschouwelijk vlak meer heterogeniteit toonden, werd het katholieke opvoedingsideaal opengebroken. De roep naar democratisering en inspraak leidde bij leerlingen, directie en leraren zowel tot ontreddeering als tot een verkenning van nieuwe wegen. De vanzelfsprekendheid van het katholieke opvoedingsproject verdween. Een zoektocht naar een aan de veranderde tijd aangepaste katholieke bezieling werd ingezet.

Besluit

De katholieke totaalopvoeding zoals ze in dit artikel beschreven werd, roept bij jongere generaties een gevoel van vervreemding op. Het wordt gezien als niet meer van deze tijd. Instituties die het opvoedingspatroon volledig dicteren, worden als verstikkend ervaren. Bij oudere generaties overheerst vaak herkenning. Soms wordt er ook gezwezen of leidt het oproepen van hun schoolleven tot afkeer en verontwaardiging. Historici hebben op de eerste plaats de taak het verleden te verklaren en op zoek te gaan naar de mechanismen en drijfveren van menselijk handelen in het verleden. Daarbij dient iedere tijd vanuit zichzelf beschouwd te worden met zijn eigen waarden en normen, zonder dat vanuit een vooruitgangsoptimisme onze tijd als de best mogelijke wordt gekwalificeerd.

Het centraal uitgangspunt van het katholieke opvoedingsproject bestond erin de leerlingen te 'bezielen' met de katholieke levensovertuiging. Met ongeveer de helft van alle scholen en 70 % van alle leerlingen in Belgisch-Limburg beschikte het katholiek middelbaar onderwijs voor jongens over de beste mogelijkheden om die religieuze totaalopvoeding in de praktijk te realiseren. Dat gebeurde bij voorkeur in isolement met zo weinig mogelijk interferentie van de buitenwereld. Vandaar dat de meeste katholieke colleges in Limburg een kostschool inrichtten. In feite werd er de ascese van het klooster- en priesterleven op het leven van een jongen geprojecteerd. Het volwassen ideaal werd niet als doel maar ook als norm gesteld.

Dag in dag uit, van 's morgens vroeg tot 's avonds laat werden de leerlingen met mis, biecht, gebed en andere godsdienstige oefeningen en in religieuze verenigingen opgevoed tot een christelijke levenswandel. Door een quasi permanente aanwezigheid en het routinekarakter van het dagelijks leven stonden de leerlingen constant open voor de invloed van het godsdienstige klimaat. In het katholiek middelbaar onderwijs werd de zedelijke opvoeding geplaatst binnen een religieus kader. Waar de godsdienstige opvoeding er één was van gebod, was de zedelijke er één van verbod. Om de morele gaafheid van de jongelingen

te verzekeren, werd gestreefd naar een doelmatige bescherming en afscherming. Op het vlak van moraal en goede zeden gold een streng controlesysteem en een ijzeren discipline gebaseerd op een hiërarchie van straffen en beloningen en tal van preventieve maatregelen tegen 'slechte' lectuur, films, (gemengd) zwemmen en allerlei seksuele 'gevaaren'. De parascolaire activiteiten lagen in het verlengde van het opvoedingsproject van de school.

In de jaren zestig kwamen tegen de achtergrond van een ongebreidelde economische expansie de vertrouwde patronen van het katholieke opvoedingsproject onder druk te staan. Het katholieke opvoedingsideaal werd opengebroken. In de dagelijkse schoolpraxis leidde de democratiserings- en participatiebeweging zowel tot ontredde en verzet als tot een zoektocht naar mogelijkheden om op een aangepaste manier een nieuwe bezieling te realiseren. Een nieuwe schoolcultuur kondigde zich aan die in de daaropvolgende decennia het secundair onderwijs grondig zou veranderen waarbij heterogeniteit centraal stond, zowel wat levensbeschouwelijke visie als wat de verschillende onderwijsactoren betreft: ouders, leerlingen, directie, leraren en dienstpersoneel. Het vermogen te zoeken in openheid en met inspraak van de betrokkenen op welke wijze jonge mensen het best tot volwassenen 'gevormd' kunnen worden, zou in de volgende decennia de onderwijsontwikkeling typeren.